

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет економіки і управління

Кафедра економіки і підприємництва

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

на тему

"Антикризове управління продовольчою безпекою України"

другий (магістерський) рівень

спеціальність 051 Економіка

Виконав: здобувач групи ЕК-21дм _____ А. Ю. Щеглова
(підпис)

Керівник _____ О. В. Маслош
(підпис)

Завідувач кафедри _____ І. М. Семененко
(підпис)

Рецензент _____ О. О. Хандій
(підпис)

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет економіки і управління
Кафедра економіки і підприємництва

Освітній ступінь магістр
спеціальність 051 Економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ
вищої освіти другого (магістерського) рівня

Щегловій Анастасії Юріївні

1. Тема роботи "Антикризове управління продовольчою безпекою України " Керівник роботи Маслош Ольга Владимірівна, к.х.н., доцент,

затверджений наказом університету від 20 вересня 2022 року № 128/01

2. Строк подання здобувачем роботи 7 листопада 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи 3.1. Інформація про продовольчу безпеку України. 3.2. Дані про продовольчу безпеку за декілька років. 3.3. Інформація про статистичні дані щодо забезпечення продовольчої безпеки України. 3.4. Інформація про статистичні дані щодо забезпечення продовольчої безпеки Україною. 3.5. Інформація щодо продовольчої безпеки під час воєнного стану. 3.6. Нормативно-правові акти, теоретичні та методичні джерела за темою кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 4.1. Викладення результатів теоретичних та методичних досліджень за темою. 4.2. Загальна характеристика продовольчої безпеки. 4.3. Аналіз основних показників продуктової безпеки. 4.4. Дослідження перспектив підвищення продуктової безпеки 4.5. Розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності антикризового управління продуктової безпеки України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників)
Таблиці, рисунки та інший демонстраційний
матеріал

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 21.09.2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Аналіз літератури з тематики магістерської роботи	Вересень 2022 р.	
2	Робота над розділом 1	Вересень 2022 р.	
3	Робота над розділом 2	Жовтень 2022 р.	
4	Робота над розділом 3	Жовтень 2022 р.	
5	Робота над вступом та висновками	Листопад 2022 р.	
6	Оформлення роботи, підготовка демонстраційного матеріалу та доповіді	Листопад 2022 р.	

Здобувач

(підпис)

А. Ю. Щеглова

Керівник роботи

(підпис)

О.В. Маслош

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 95 с., 22 рис., 21 табл., 90 дж., 3 додатки

Об'єкт дослідження – продовольча безпека України.

Предмет дослідження – заходи антикризового управління по відношенню до продовольчої безпеки України.

Мета роботи – проаналізувати стан продовольчої безпеки України та запропонувати заходи антикризового управління для покращення її рівня.

У роботі розглянуто сутність продовольчої безпеки, особливості її управління та інформацію щодо основ антикризового управління, проаналізовано ступень забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України та кількість втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку, виявлені особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці, також були обґрунтовані системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки та щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ,
ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА, АПК, ВІЙНА, ЕКСПОРТ

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	8
1.1. Сутність продовольчої безпеки	8
1.2. Управління продовольчою безпекою	16
1.3. Основи антикризового управління	24
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ	35
2.1. Аналіз забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку	35
2.2. Аналіз забезпечення продовольчої безпеки на зовнішньому ринку	45
2.3. Аналіз кількості втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку	53
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ	61
3.1. Особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці	61
3.2. Обґрунтування системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки	67
3.3. Обґрунтування системи антикризових заходів щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України	72
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	90

ДОДАТОК А.....	91
ДОДАТОК Б.....	92
ДОДАТОК В.....	93

ВСТУП

Актуальність теми випускної кваліфікаційної магістерської роботи полягає в тому, що зараз спостерігається зростання інтересів зарубіжних і вітчизняних дослідників і практиків до комплексної оцінки продовольчої безпеки України, особливо під впливом війни.

Зазначена проблема досліджувалась у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців: Л. М. Васильєва, Батюк Л. А., Мальцева В.О., Ю.А. Валетова, G. Rausser, Shields D.A., D. Zilberman, J.P. Macdonald, A.Y. Prosekov, E.C. Stephens, P.A. Loring, C. Whitely, S. Statham, C. Huet, A. MacRury та інші науковців. При цьому обрана тема немає достатнього розкриття, тож потребує більш детального розгляду та аналізу.

На момент написання даної роботи триває війна в Україні, в якій беруть участь два найбільших світових виробника основних зернових, олійних культур і добрив і яка порушує функціонування міжнародних товаропровідних ланцюжків і призводить до зростання цін на зерно, енергоносії, добрива, а також на готові до вживання продукти для лікувального харчування дітей з важкою недостатністю харчування. При цьому товаропровідні ланцюжки вже піддаються негативному впливу все більш частих екстремальних кліматичних явищ, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, а це може мати серйозні наслідки для глобальної продовольчої безпеки і харчування [6].

Об'єкт дослідження – продовольча безпека України.

Предмет дослідження – заходи антикризового управління по відношенню до продовольчої безпеки України.

Мета роботи – проаналізувати стан продовольчої безпеки України та запропонувати заходи антикризового управління для покращення її рівня.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати літературу за темою дослідження;

- зібрати інформацію для загальної характеристики продовольчої безпеки;
- розглянути методи управління продовольчою безпекою;
- познайомитись з основами антикризового управління;
- проаналізувати забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку України;
- проаналізувати забезпечення продовольчої безпеки на зовнішньому ринку України;
- провести аналіз кількості втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку;
- визначити особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці України;
- запропонувати систему антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки;
- обґрунтувати систему антикризових заходів щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України;
- проаналізувати зібрані матеріали;
- оформити пояснювальну записку та демонстраційні матеріали.

Для аналізу ступеню забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України використовувались статистичні дані загалом представленні на сайті Державної служби статистики України за 2019-2022 роки.

В роботі були застосовані наступні методи дослідження: методи порівняльного, логічного аналізу, аналіз і синтез, системний підхід.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність продовольчої безпеки

Особливого значення в наш час набуває проблема продовольчої безпеки людства. На даний час на планеті проживають 8 028 млн осіб. За даними Департаменту з економічних та соціальних питань ООН очікується що чисельність населення сягне до 8 553 090 972 особи у 2030 році, 9 212 224 932 особи у 2040 році, 9 773 651 653 особи у 2050 році та 11 185 333 718 у 2100 році [2].

Якщо ці прогнози здійсняться, то кількість продовольства для такої чисельності населення повинна у 2050 р., порівняно із сьогоднішнім рівнем, збільшитися на 60%.

У доповіді «Стан справ в області продовольчої безпеки і харчування», що був спільно опублікований Продовольчою і сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародним фондом сільськогосподарського розвитку (МФСР), Дитячим фондом організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Всесвітньою продовольчою програмою ООН (ВПП) і Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), були зазначені наступні важливі показники:

- у 2021 році з голодом зіткнулися 828 млн осіб – на 46 млн більше, ніж роком раніше, і на 150 млн більше, ніж у 2019 році.
- с 2015 року частка голодуючих залишалася відносно незмінною, але в 2020 році вона зросла і продовжила зростати в 2021 році, досягнувши 9,8 відсотка світового населення. Для порівняння, у 2019 році ця частка становила 8 відсотків, а у 2020-му – 9,3 відсотка.
- у 2021 році близько 2,3 млрд людей у світі (29,3 відсотка) зіткнулися з помірною або важкою формою відсутності продовольчої безпеки – це на 350 млн більше, ніж до початку пандемії COVID-19.

Майже 924 млн осіб (11,7 відсотка світового населення) зіткнулися з відсутністю продовольчої безпеки у важких формах – це на 207 млн більше, ніж двома роками раніше [6].

Крім того, протягом останніх років розширилося коло країн, де існують проблеми з продовольчим забезпеченням з різних причин:

- через військові дії, що призвели до порушення ланцюгів постачання продовольства;
- природні катаклізми;
- політичну нестабільність і зростання цін на продовольство;
- неврожаї та посуху.

Обмежений доступ до продовольства спричиняє зростання кількості хвороб, високу дитячу смертність і зумовлює вкрай низьку якість життя, а також провокує соціальну нестабільність. Усе вищезазначене виводить проблему глобальної продовольчої безпеки на чільне місце.

Продукти харчування є незамінними та важливими в життєдіяльності людини. Тому розвиток сільськогосподарської продукції і харчової промисловості, що є основою харчування, виступає одним з чинників, що впливають на демографічну динаміку, сталість розвитку, збереження генофонду нації та інше.

Цей чинник є найважливішим в системі забезпечення природних потреб людини. Виходячи з цього вивчення проблем продовольчої безпеки має значну актуальність для сьогодення.

Визнання на глобальному рівні проблеми продовольчої безпеки закріплено в міжнародних угодах щодо регулювання важливих складових людської діяльності, а боротьба з хронічним голодом населення передбачена усіма стратегічними Цілями сталого розвитку, прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН, які адаптовані на національному рівні в багатьох країнах, зокрема і в Україні у 2016 році.

Продовольча безпека України – здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні не нижче медичних обґрунтованих

норм гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов (погроз) спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, інтеграцію країни у світовий економічний простір, сталість розвитку, суверенітет і незалежність [35].

Система національної продовольчої безпеки базується на принципах: незалежності, самозабезпеченості, якості та доступності. Власне їх, в першу чергу, треба враховувати під час формування державної політики щодо продовольчої безпеки.

Мають забезпечуватися: зовнішньоекономічна діяльність у сфері харчової промисловості, ефективний розвиток харчової промисловості, гарантування збалансованого і якісного споживання, формування доходів населення (рис. 1.1).

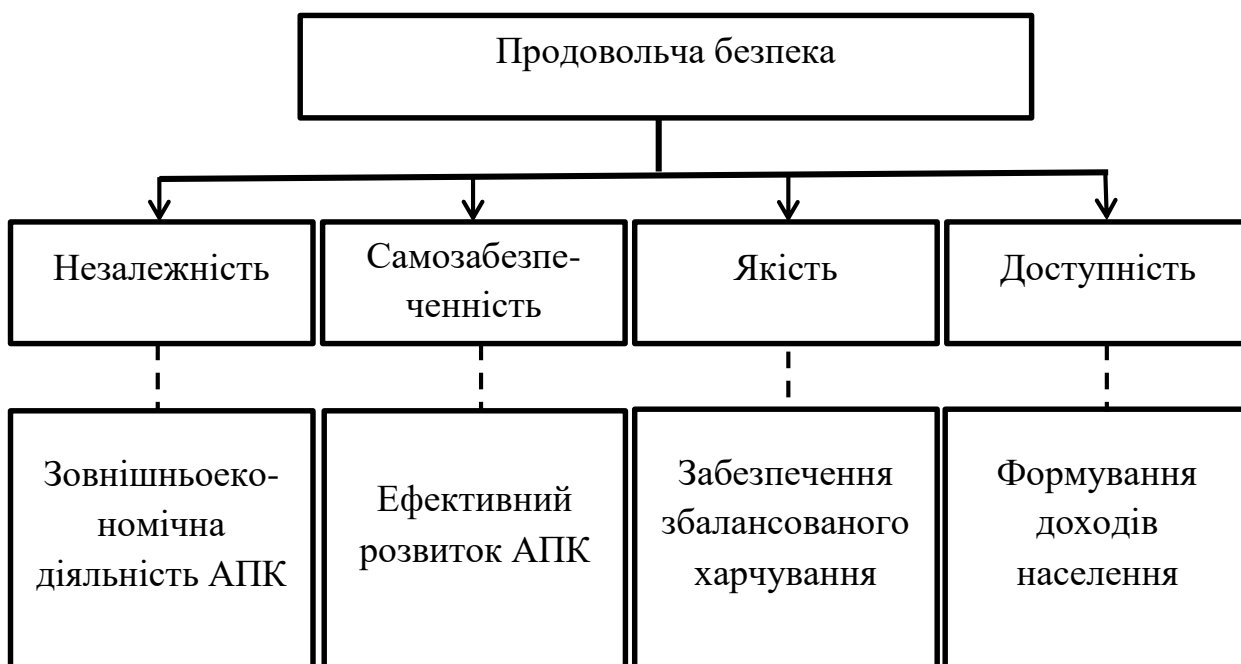

Рис. 1.1. Принципи національної продовольчої безпеки

Індикатори рівня продовольчої безпеки є чисельним вимірником стану продовольчої безпеки держави, регіону, міста й ін.

Управління продовольчою безпекою України здійснюється на основі Закону України «Про основи продовольчої безпеки України». У цьому Законі зазначено, що оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється на основі індикаторів, що рекомендуються Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO), а також за допомогою наступних інтегральних показників:

– рівень продовольчої безпеки як стану, при якому всім членам суспільства гарантований доступ до життєво важливих продуктів харчування у відповідності з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування. Він визначається дефіцитом (нестачею) продовольчого споживання, який обчислюється як різниця між науково обґрунтованими наборами продуктів харчування і фактичним рівнем споживання цих продуктів у відсотках;

$$\text{ДПС} = (\text{Сн} - \text{Сф}) / (\text{Сн} * 100), \quad (1.1)$$

де ДПС – дефіцит продовольчого споживання;

Сн – споживання продуктів харчування відповідно до наукового обґрунтованих наборів продуктів харчування;

Сф – фактичне споживання продуктів.

– рівень продовольчої доступності вимірюється купівельною спроможністю одного відсотка сімейного бюджету відповідного продовольчого призначення, як відношення кількості (кг) фактично спожитого продукту харчування на душу населення за рік до частки (відсотка) витрат на даний продукт харчування у сімейному бюджеті;

$$\text{ПДП} = \text{КП} / \text{ЧП}, \quad (1.2)$$

де ПДП – продовольча доступність продуктів харчування;

КП – кількість фактично спожитого продукту харчування на душу населення за рік;

ЧП – частка витрат на даний продукт харчування у сімейному бюджеті.

– рівень продовольчої доступності по всьому набору спожитих продуктів харчування вимірюється купівельною спроможністю одного відсотка сімейного бюджету у кілокалоріях добового набору спожитих продуктів харчування;

$$\text{ПДР} = \text{ДКК} / \text{ЧПП}, \quad (1.3)$$

де ПДР – продовольча доступність по всьому набору спожитих продуктів харчування;

ДКК – кількість кілокалорій добового набору спожитих продуктів харчування;

ЧПП – частка витрат на всі спожиті продукти харчування в сімейному бюджеті.

– частка життєво важливих продуктів харчування вітчизняного виробництва в загальному обсязі харчування (визначається Кабінетом Міністрів України);

– критична межа енергетичної цінності раціону харчування дорослої людини, що становить 2000 ккал/добу;

– якість харчування, яка визначається структурою набору продуктів харчування і складом основних харчових речовин (білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, макро- та мікроелементів у певному співвідношенні);

– частка витрат на харчування у бюджеті сім'ї (не вище 60 відсотків) [35].

Оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється не лише на основі згаданих індикаторів, що рекомендуються Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН

(FAO), а й за допомогою інших шкал вимірювання рівня продовольчої безпеки.

Продовольча безпека може бути виміряна споживанням калорій на людину в день, доступних на сімейний бюджет. Загалом, мета показників та вимірювань продовольчої безпеки полягає в тому, щоб охопити деякі або всі основні компоненти продовольчої безпеки з точки зору наявності, доступності та використання продовольства.

Було розроблено кілька вимірів для охоплення компонента доступу до продовольчої безпеки, причому деякі помітні приклади були розроблені в рамках проекту технічної допомоги в галузі продовольства та харчування (FANTA), що фінансується USAID, що співпрацює з Університетом Корнелла та Тафтса, Africare та World Vision. До них відносяться:

- шкала доступу до продовольчої безпеки домашніх господарств (HFIAS) – безперервно вимірює ступінь продовольчої безпеки (недоступності) в домашньому господарстві в попередньому місяці;
- шкала дієтичного різноманіття домогосподарств (HDDS) – вимірює кількість різних груп продуктів харчування, споживаних протягом певного контрольного періоду (24 години/48 годин/7 днів);
- шкала голоду домашніх господарств (HHS) – вимірює досвід продовольчої депривації домашніх господарств на основі набору передбачуваних реакцій, отриманих в ході обстеження і узагальнених в шкалі;
- показник поширеності недоїдання (PoU), який використовується для вимірювання показників продовольчої безпеки;
- індекс стратегій подолання (CSI) – оцінює поведінку домогосподарств та оцінює їх на основі набору різних встановлених моделей поведінки щодо того, як домогосподарства справляються з дефіцитом їжі. Методологія цього дослідження заснована на зборі даних

з одного питання: «що ви робите, коли вам не вистачає їжі, і не вистачає грошей, щоб купити їжу?»).

Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Всесвітня продовольча програма (ВПП), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) співпрацюють кожен рік для випуску доповіді «Стан справ в області продовольчої безпеки і харчування» або звіту SOFI (відомого як «Стан продовольчої безпеки в світі до 2015 року»).

Звіт SOFI вимірює хронічний голод (або недоїдання) за допомогою двох основних показників:

- кількості недоїдання (NoU);
- поширеності недоїдання (PoU).

З початку 2010-х років ФАО включила в свої розрахунки більш складні показники, в тому числі оцінки втрат продовольства при роздрібному розподілі по кожній країні і нестабільності агропродовольчих систем. З 2016 року він також повідомляє про поширеність помірної або важкої ступеня відсутності продовольчої безпеки на основі FIESTA.

Всесвітня продовольча програма в своєму звіті надала наступну карту (рис. 1.2), яка відображає відсоток населення, який постраждав від голоду в 2021 році.

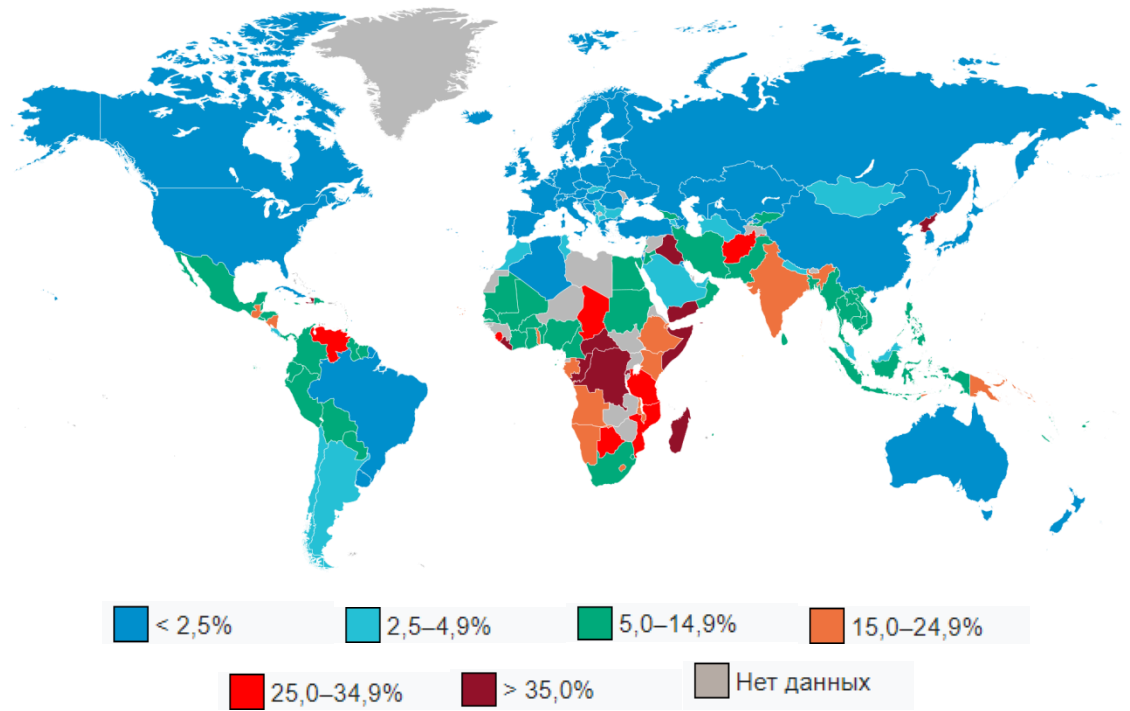

Рис. 1.2. Відсоток населення, який постраждав від голоду в 2021 році [4]

Можна виділити наступні проблеми, які заважають досягненню продовольчої безпеки:

- глобальна водна криза;
- деградація земель;
- зміна клімату;
- сільськогосподарські хвороби;
- політика;
- використання сільськогосподарських земель для вирощування непродовольчих культур;
- залежність від палива;
- зростання населення;
- критична залежність продовольчої безпеки країни від зовнішніх ринків;
- нелегальна міграція населення;
- нестача придатних для землеробства земель;

- поширення тінізації економіки;
- зростання споживчих цін на продовольчі продукти більшими темпами, за доходи населення;
- ризик появи техногенної катастрофи;
- ризик появи небезпечних для людей тварин, рослин, мікроорганізмів;
- непередбачувані обставини.

Необхідність та важливість гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення. Це передбачає використання державної підтримки харчової промисловості вітчизняних підприємств та вжиття заходів щодо контролю над імпортом з метою підтримки вітчизняних виробників. Надійність продовольчої безпеки полягає у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, та в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства (відсутність валюти, зростання цін тощо).

1.2. Управління продовольчою безпекою

Продовольча безпека характеризує економічні відносини на різних рівнях людської спільноти:

- глобальному,
- національному,
- на рівні соціальних груп,
- сімей,
- окремої особи.

Національна продовольча безпека займає особливе місце в цій системі, вона вимагає державної підтримки в ринкових умовах і набирає рис суспільного блага. У загальному комплексі проблем забезпечення

продовольчої безпеки є такі, що належать до так званої підсистеми державних інтересів, і ті, що пов'язані безпосередньо з функціонуванням ринку. Необхідність виділення як самостійної економічної підсистеми державних інтересів пов'язана з розбіжностями мотивації ринкових відносин і завдань держави щодо забезпечення населення продовольством.

Історія останніх століть показала, що ніщо не може гарантувати абсолютного забезпечення продовольчої та економічної безпеки усьому світу, бо нажаль ніхто не може бути застрахованим від непередбачених обставин.

Так після виникнення світової економічної кризи у першій половині минулого століття, в другій його половині вона переросла в глобальну кризу, одним з проявів якої стала продовольча криза. Ця трагедія охопила значну частину населення планети й Україна не була винятком.

Наразі альтернативою небезпеці загибелі людської цивілізації є запропонована світовою спільнотою концепція сталого розвитку суспільства як фундаментальної основи забезпечення глобальної продовольчої та економічної безпеки.

Треба відмітити, що протягом минулого століття розвинуті країни досягли найвищого рівня своєї продовольчої безпеки, коли їх економічна політика базувалась на теорії кейнсіанства – це теорії державного регулювання ринкової економіки.

Цей напрям в економічній науці більшою мірою відповідає теоретичній основі вирішення такої проблеми, як продовольча безпека. Остання залежить не лише від ефективності функціонування та рівня розвитку агропромислового комплексу, а й у цілому від ефективності суспільного виробництва, безробіття, диференціації і рівня доходів населення тощо. Тобто чинників, які визначають економічну доступність продовольства для населення.

В основу цієї теорії закладена ідея державного регулювання ринкової економіки – це має особливе значення для ефективного розвитку сільського господарства, яке вимагає постійної підтримки держави та обмеження впливу

стихії ринку. Подібний підхід також розширює можливості впливу на соціальну підтримку населення з боку держави та їх доходи, що значно підвищує продовольчу безпеку в першу чергу для соціально вразливих груп населення.

В широкому розумінні національну продовольчу безпеку слід розглядати як стан економіки. У більш вузькому значенні – як гарантовану здатність держави задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному асортименті обсязі і якості на рівні, що забезпечує в першу чергу інтелектуальний розвиток й здоров'я особи, на принципах самозабезпечення основними базовими продуктами та їх фізичної і економічної доступності, незалежно від впливу різних чинників.

Необхідно виходити з найгірших передбачень вирішення світової продовольчої проблеми, розглядаючи питання національної продовольчої безпеки. У наш час дедалі гострішим стає глобальне протиріччя, коли масовий голод і недоїданням у багатьох країнах третього світу супроводжується абсолютним перевиробництвом продовольства в розвинутих країнах.

Також все більше посилюється вплив таких негативних чинників, як зростання забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів, збереження тенденцій зростання бідності, нестачі продовольства та хвороб.

Вирішуючи продовольчу проблему, кожна країна повинна виходячи зі своїх можливостей продовольчого забезпечення за рахунок власного виробництва базових продуктів харчування, намагатись не лише вирішити продовольчу проблему на своїй території, а й допомогти країнам, які самі не спроможні справитись з цим.

Наявність або відсутність продуктів харчування впливає не лише на фізичний, але й на психологічний стан людей, що й передбачає рівень соціального та політичного спокою в державі.

Продовольча безпека має декілька аспектів:

– політико-економічний аспект, який полягає в ефективному використанні агропромислового потенціалу країни для забезпечення потреб населення в продуктах харчування незалежно від несприятливій кон'юнктурі світового ринку чи несприятливих умов у міжнародних відносинах;

– соціально-економічний аспект характеризує здатність забезпечення цих потреб, впливаючи на розмір доходів різних груп населення.

Функціональна підсистема продовольчої безпеки охоплює виробництво продовольства, формування і розподіл продовольчих ресурсів. Вона пов'язана з підсистемами земельних ресурсів, матеріально-технічного, фінансового, кадрового, інформаційного та наукового забезпечення.

Цільова підсистема реалізує головну мету продовольчої безпеки – це споживання продуктів харчування. Підсистема управління охоплює ринкові механізми регулювання системи та заходи державного управління, які регулюють дію ринкових важелів відповідно до стану продовольчої безпеки згідно з показниками контролюючої підсистеми. Система індикаторів продовольчої безпеки є контролюючою підсистемою в системі формування національної продовольчої безпеки.

Концептуально формування системи продовольчої безпеки представлено на рис. 1.3.

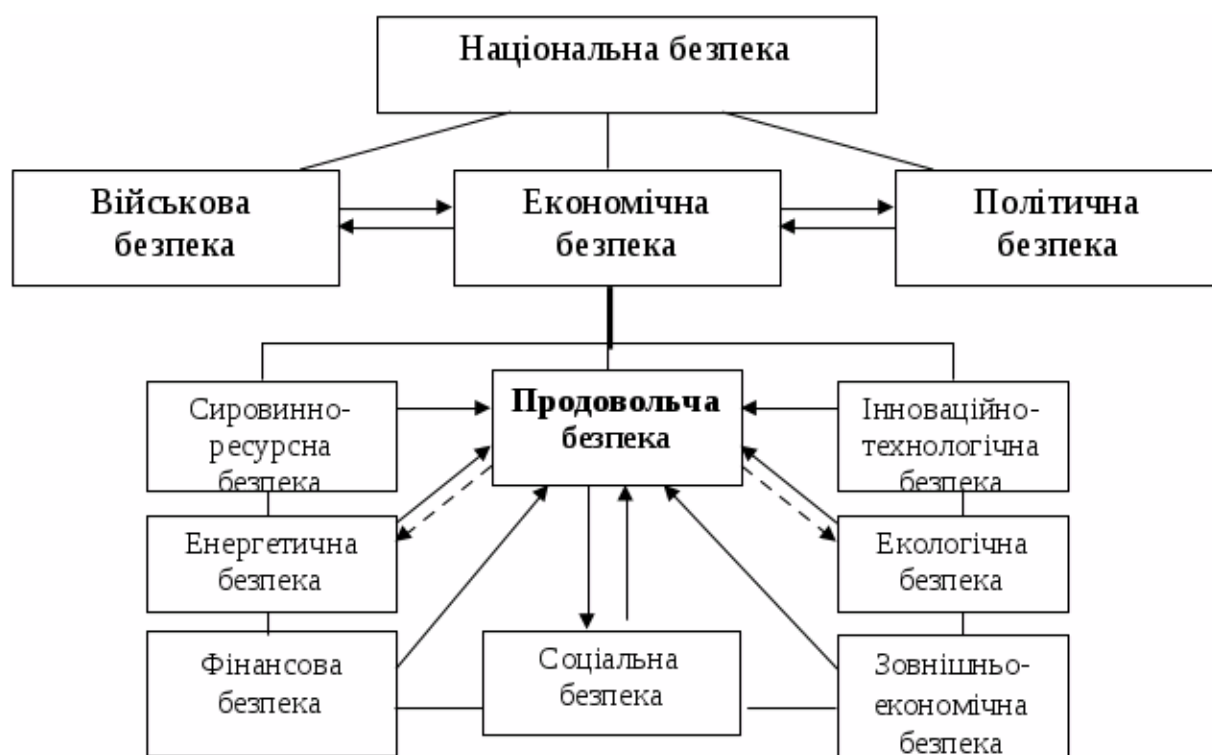

Рис. 1.3. Модель формування системи національної продовольчої безпеки

Звернемось до досвіду зарубіжних країн відносно управління продовольчою безпекою (табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Досвід зарубіжних країн відносно управління продовольчою безпекою [36, 68]

Країна	Напрями державного регулювання продовольчої безпеки
США	<ul style="list-style-type: none"> – консервація і вилучення з обороту земель; – закупівля надлишку продукції у фермерів; – стимулювання концентрації сільськогосподарського виробництва; – програми продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення; – контроль імпортованих продуктів харчування; – стимулювання експорту шляхом надання експортної компенсаційної надбавки фермерам; – застосування планових (гарантованих) цін на окремі види продовольства та їх корегування; – кредитування сільгоспвиробників під заставу аграрної продукції шляхом надання компенсаційних виплат; – підготовка кадрів для контролю якості продовольства; – субсидування урядових програм підтримки розвитку окремих галузей аграрного сектора;

продовження табл. 1.1

Країна	Напрями державного регулювання продовольчої безпеки
США	<ul style="list-style-type: none"> – середньострокове кредитування країн-імпортерів для мотивації закупівлі американської сільськогосподарської продукції; – фінансування лабораторій, державних програм у сфері безпеки харчових продуктів.
ЄС	<ul style="list-style-type: none"> – інтегрований підхід до безпеки харчових продуктів «від ферми до виделки»; – встановлення спеціального контролю та протидія застосуванню шахрайських практик при збуті певних продуктів харчування; – система швидкого оповіщення про їжу та корми (RASFF); – державна закупівля сільськогосподарської продукції; – жорсткий контроль за витратами ЄС на виробництво сільськогосподарської продукції; – жорсткі стандарти до виробництва продуктів харчування; – застосування принципу обережності у споживчій політиці, виробництві продуктів харчування, вирощуванні тварин та рослин, захисті навколишнього середовища; – підтримка багатофункціональності сільського господарства; – запровадження спеціальних правил щодо регулювання органічного виробництва, маркування та контролю; – державні субсидії на підтримку та забезпечення розвитку аграрного сектору; – встановлення квот на виробництво продукції та гарантованих цін – контроль за рівнем забрудненості продуктів харчування, що може виникнути у процесі виробництва, упаковки, транспортування та зберігання або з навколишнього середовища.
Канада	<ul style="list-style-type: none"> – Державна підтримка АПК(надбавки цін для забезпечення доходності продукції, авансові платежі фермерам, надбавки до обсягів виробничих витрат у формі кредитної підтримки, гарантії за кредитами, компенсації відсотків за кредитами); – участь у міжнародних програмах продовольчої та гуманітарної допомоги; – податкові пільги щодо підтримки доходності сільськогосподарського виробництва; – державна підтримка поставок продовольства в північні регіони; – страхування доходів фермерів і компенсація державою страхових платежів; – система державних стандартів якості і безпеки продукції, моніторингу і контролю; – встановлення мінімального граничного рівня цін на сільськогосподарську продукцію.
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – політика протекціонізму, встановлення високих імпорتنих бар'єрів для продуктів, імпорт яких може конкурувати із внутрішнім виробництвом; – структурні програми розвитку АПК: створення аграрних підприємств за кордоном з метою диверсифікації імпорту; – державне регулювання цін; – заходи інтенсифікації виробництва і підвищення конкурентоспроможності продукції;

закінчення табл. 1.1

Країна	Напрями державного регулювання продовольчої безпеки
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – зовнішньоторговельне регулювання; – програма спеціального асигнування, надання субсидій виробникам, фінансування проектів із запровадження новітніх технологій у сільському господарстві (тваринництво); – продовольча підтримка малозабезпечених груп населення; – регулювання продовольчого ринку; – законодавче регулювання застосування комплексу заходів із безпеки і контролю якості продукції.
Індія	<ul style="list-style-type: none"> – субсидії на добрива, електроенергію і поливну воду; – встановлення науково обґрунтованих стандартів на продовольчі товари для регулювання їх виробництва, зберігання, розподілу, продажу та імпорту; – підвищення участі уряду відносно боротьби з неврожаями; – розширення виробництва продуктів харчування.
Китай	<ul style="list-style-type: none"> – регулювання цін; – зовнішньоторговельне регулювання; – система страхових запасів продовольства.
Кенія	<ul style="list-style-type: none"> – страхування сільськогосподарського виробництва на основі «Індексу страхових виплат на основі погоди» з посиланням на локальний індекс опадів.
Ефіопія	<ul style="list-style-type: none"> – виробнича програма забезпечення населення продовольством.
Мексика	<ul style="list-style-type: none"> – субсидування продовольства для малозабезпечених верств населення.

З наведених у табл. 1.1 даних щодо досвіду зарубіжних країн відносно управління продовольчою безпекою, можна зробити наступні висновки: на державному рівні, можна виділити наступні стратегічні напрямки управління продовольчою безпекою:

- підтримка та розвиток АПК;
- соціальна політика щодо підтримки вразливих верств населення;
- регулювання ціноутворення;
- регулюванні частки закордонного продовольства на внутрішньому ринку країни;
- регулювання забезпечення якості продукції.

Однією з цілей аграрної політики є регулювання системи продовольчого забезпечення населення. Серед основних (фундаментальних)

функцій регулювання продовольчого забезпечення можна виділити економіко-виробничу, організаційну та соціальну (рис. 1.4)

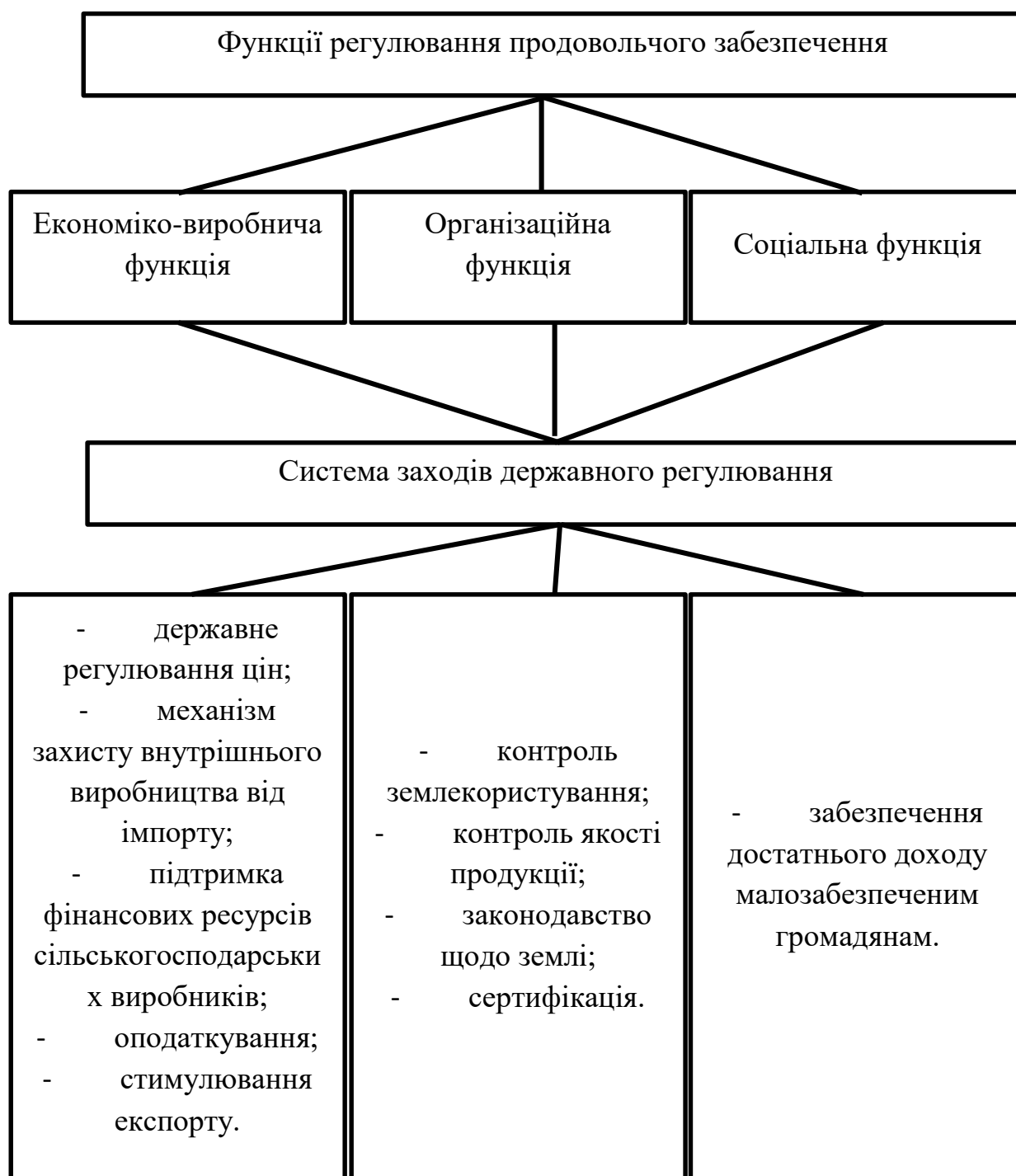

Рис. 1.4. Функції регулювання продовольчого забезпечення та система заходів щодо їх реалізації

Водночас держава користується певним набором заходів державного регулювання. Провідну роль у всій системі державного регулювання продовольчого забезпечення в зарубіжних країнах з розвиненою ринковою економікою відіграє підтримка відповідного рівня цін і цінової рівноваги. Тож керівництву України потрібно взяти цю інформацію на увагу.

1.3. Основи антикризового управління

Дослідження показують, що продовольча проблема стає дедалі гострішою і нерідко набуває ознак продовольчої кризи. Тож для вирішення кризових ситуацій слід звернутися до методів антикризового управління.

У табл. 1.2 наведено деякі визначення поняття «антикризове управління».

Таблиця 1.2

Визначення «антикризове управління» [22]

Автор	Визначення «антикризове управління»
В.И. Кошкин	Антикризове управління як сукупність форм та методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретної системи. Антикризове управління, на думку цих авторів, є мікроекономічною категорією, що відображує виробничі відносини, які складаються на рівні підприємства при його оздоровленні чи ліквідації, та також включають у себе превентивні заходи з метою попередження виникнення ознак можливого банкрутства.
О. Крутика та О. Муравйова	Антикризове управління – це управління в умовах ризику; вони виділяють такі антикризові заходи: пізнання економічного механізму виникнення кризової ситуації та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою раннього виявлення сигналів про загрози, що наближаються; аналіз становища макро-, мікросередовища та вибір провідної місії; розробка провідної політики в умовах кризи та виходу з неї; стратегічний контролінг та розробка стратегії запобігання її неспроможності; оперативна оцінка та аналіз фінансового становища та виявлення можливості неспроможності (банкрутства) – оперативний контролінг; постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів щодо його зниження.
Л. Ситник	Антикризове управління – це здатність розробляти оптимальні шляхи виходу із кризової ситуації, координувати діяльність підприємства та його робітників щодо запобігання кризи, визначати пріоритетні цінності в умовах кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах.

продовження табл. 1.2

Автор	Визначення «антикризове управління»
Г. Курошева	Антикризове управління, як сукупність зовнішніх та внутрішніх впливів, що забезпечують на всіх стадіях життєвого циклу системи відновлення та стабілізацію її роботи (якщо воно знаходиться в кризовому становищі) чи запобігання гальмуванню обсягів або темпів, де існують слабкі ознаки кризового становища. Мета антикризового управління – це розробка та реалізація заходів, що направлені на нейтралізацію найбільш небезпечних загроз, які приводять до кризового становища.
А. Чернявський	Головне завдання антикризового управління – це розробка найменш ризикових управлінських рішень, які дозволили б досягти поставленої мети та результату з мінімумом додаткових коштів та негативних наслідків.
Е. Коротков	Антикризове управління – це управління, в якому встановлено передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи та використання її факторів для наступного розвитку. Він підкреслює, що управління соціально-економічною системою є певним чином завжди антикризовим.
Л. Лігоненко	Антикризове управління – це спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремої системи.
Э. М. Коротков	Антикризове регулювання – це процес, за допомогою якого здійснюється вплив держави на економіку з метою зменшення глибини кризи і скорочення строків, а також пом'якшення його негативних соціально-економічних наслідків. Державне антикризове регулювання виконує наступні функції: захист ключових підприємств, що перебувають у стратегічно важливих галузях, від кризових процесів, що протікають в економіці; вироблення заходів стабілізації економіки під час кризових потрясінь.
В. Василенко	Управління в кризовій ситуації – це процес роботи під тиском обставин, що дозволить керівникам планувати, аналізувати, організувати, контролювати і спрямовувати ряд взаємозалежних операцій при прийнятті раціональних і швидких рішень з невідкладних проблем.

Виходячи з даних наведених у табл. 1.2, можна виділити 3 основні підходи до тлумачення антикризового управління (рис.1.5)

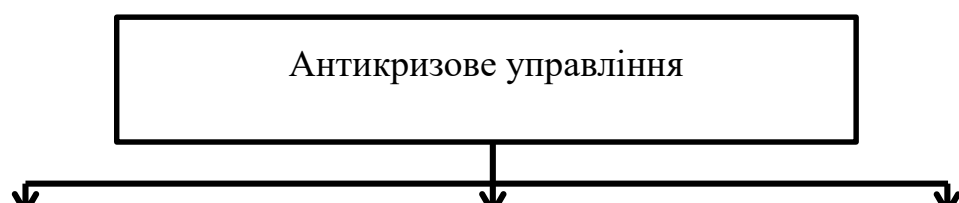

Рис. 1.5. Основні підходи до тлумачення антикризового управління

Антикризове управління організацією є комплексним і складним процесом, що вимагає від менеджера використання різноманітного арсеналу інструментів, нестандартних управлінських рішень, досвіду і знань. Беручи до уваги різноманіття факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на виникнення і розвиток кризових ситуацій, формування системи антикризового управління стає нетривіальним завданням.

Неминучість виникнення кризи є передумовою формування системи антикризового управління в організації. Антикризове управління жодною мірою не повинно розглядатися як управління, що використовується тільки після виникнення кризових явищ, основна умова ефективності антикризового управління – його превентивність.

Відмінність антикризового управління від звичайного поточного обумовлюють наступні чинники:

- головною метою антикризового управління є стабільно стійких фінансів підприємства при будь-яких економічних, соціальних, політичних метаморфозів у країні й світі і забезпечення міцного положення на ринку;

– в основі антикризового управління лежить процес послідовних і постійних інновацій у всіх областях і ланках дій підприємства;

– головне в антикризовому управлінні – діюча і влаштована реакція на істотні зміни зовнішнього середовища на основі заздалегідь розроблених альтернативних варіантів дій у залежності від конкретної ситуації;

– антикризове управління націлене на те, що навіть у складній ситуації можна було ввести в дію такі фінансові і управлінські механізми, що дозволили б з найменшими для підприємства втратами вибратися з труднощів.

Система антикризового управління декілька локальних підсистем в себе (рис. 1. 6).

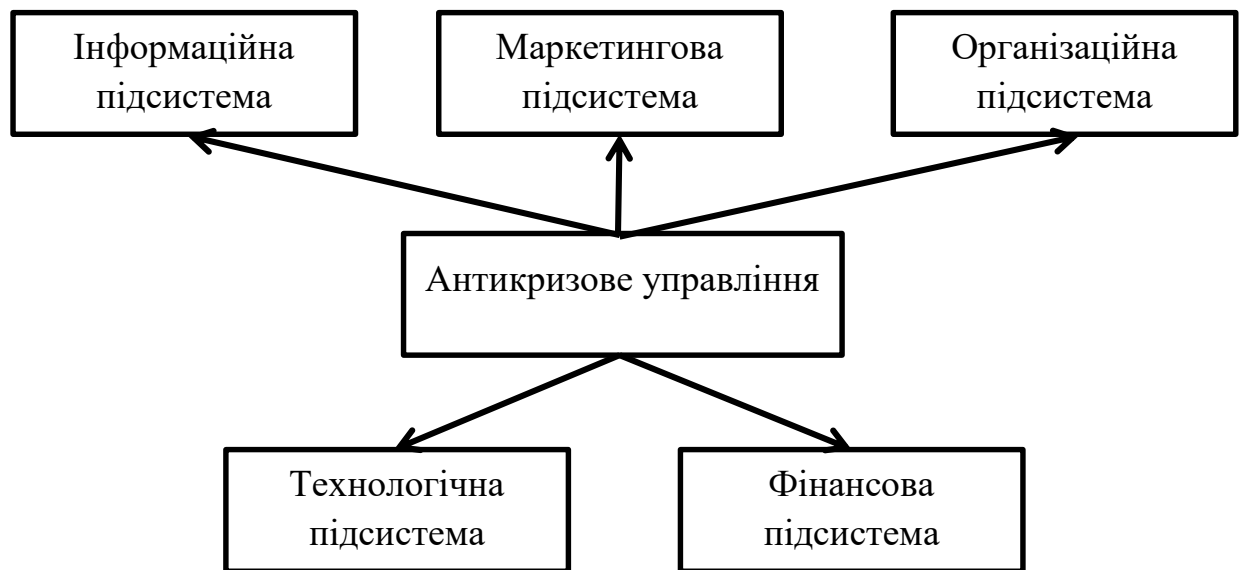

Рис. 1.6. Підсистеми антикризового управління

Основою побудови всієї системи антикризового управління є інформаційна підсистема. У завдання саме цієї підсистеми входить забезпечення інформацією, необхідною для прогнозування та оцінки

ймовірності виникнення кризових ситуацій. Для прогнозування необхідна як внутрішня інформація, так і зовнішня.

В рамках антикризового менеджменту перед маркетингом ставляться наступні завдання:

- 1) Збір та аналіз ринкової інформації, прогнозування динаміки розвитку ринків, виявлення ринкових загроз (у цій частині маркетингова та інформаційна підсистеми перетинаються);
- 2) Оптимізація асортименту продукції з урахуванням виробничих можливостей і технологічних обмежень.
- 3) Постійний пошук нових, більш перспективних каналів збуту продукції.

Організаційна підсистема системи антикризового управління спрямована на вирішення наступних основних завдань:

- 1) Забезпечення децентралізації управління. Децентралізована структура управління, як правило, більш пристосована до умов зовнішнього середовища, відрізняється високою гнучкістю і швидкістю реагування на зміну зовнішніх факторів, тобто має виражену антикризову спрямованість.
- 2) Формування антикризової організаційної культури.

Технологічна підсистема антикризового управління покликана забезпечити постійну ефективність технологічних процесів. Одним з ключових факторів зовнішнього середовища продовольчої безпеки в даний час є науково-технічний прогрес. Внаслідок цього ефективна робота технологічної підсистеми продовольчої безпеки неможлива без постійного впровадження інновацій.

Головна задача фінансової підсистеми антикризового управління продовольчою безпекою – це забезпечення діяльності підприємств АПК фінансовими ресурсами в повному обсязі та з мінімальними витратами.

Технологія антикризового управління включає в себе ряд послідовних кроків по реалізації механізму впливу на систему з метою попередження, пом'якшення і подолання криз різних типів.

Менеджеру з антикризового управління важливо мати системне бачення, вміти цілком охопити поглядом ряд взаємопов'язаних проблем, які, наприклад, можуть привести організацію до банкрутства, або різко погіршити соціальне становище людей.

Методи антикризового управління на рівні державного регулювання включають:

- вироблення нормативних, законодавчих актів;
- сприяння малому бізнесу;
- визначення спрямованої фінансової та соціальної політики;
- сприяння інноваційної активності підприємств;
- сприяння конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Антикризове управління продовольчою безпекою країни складається не тільки з антикризового управління на рівні держави, а й з антикризового управління на рівні окремих підприємств, які виробляють, переробляють, транспортують та ін. продовольчу продукцію.

На рівні менеджменту організації антикризове управління включає:

- розробку стратегій, що дозволяють досягати конкурентних переваг на ринку з урахуванням ризиків;
- проведення заходів, спрямованих на залучення фінансових ресурсів в організацію і реструктуризація кредиторської заборгованості;
- формування антикризової команди менеджерів і реалізація програми по виходу з кризи;
- своєчасне вирішення конфліктів і вибір оптимальної кадрової політики, проведення реорганізації на складному етапі банкрутства.

Суть антикризового управління полягає в неупередженому та об'єктивному виявленню глибинних причин та змісту кризи, можливих сценаріїв, закономірностей її протікання, рушійних сил, адаптації підприємств до змін в оточенні та наслідків виходу з неї.

У завдання антикризового управління входить:

- аналіз слабких сторін компанії, її внутрішніх процесів;
- зниження до мінімуму ризик банкрутства;
- впровадження ефективних управлінських рішень;
- застосування прихованого потенціалу, ресурсів і резервів компанії для вирішення проблеми;
- мінімізація шкоди.

Боротися з кризою вигідніше, коли виникають його перші ознаки, ніж коли криза увійшов у фазу апогею і проявив негативні результати. Щоб підприємство було фінансово стабільним, потрібно використовувати превентивні методи:

- постійний моніторинг ситуації в компанії;
- залучення професійного антикризового керуючого або формування антикризового штабу;
- застосування антикризових заходів, механізмів та інструментів.

Антикризове управління підприємством потрібно здійснювати поетапно та передбачити послідовність дій, які зазначені на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Концептуальна модель процесу антикризового управління

Зміст кожного етапу антикризового процесу надано нижче.

1 етап – діагностика кризових явищ і загрози банкрутства. На цьому етапі за рахунок використання спеціальних методів і прийомів дослідження необхідно:

- 1) здійснити комплексний аналіз фінансово-майнового становища та результатів фінансової й господарської діяльності суб'єкта економіки, вивчити динаміку найважливіших обсягових (обсяг витрат, доходів, товарообороту, прибутку активів та капіталу) та якісних показників діяльності (рентабельності, оборотності, ліквідності, фінансової стійкості підприємства);
- 2) розміри та періодичність виникнення дефіциту грошових коштів;
- 3) оцінити ритмічність і синхронність грошових потоків;

- 4) визначити структуру, обсяг і час погашення зовнішніх фінансових зобов'язань;
- 5) оцінити можливі наслідки і масштаб подальшого поглиблення кризових явищ, також слід оцінити ймовірність і терміни виникнення ситуації банкрутства;
- 6) визначити основні причини виникнення та поглиблення кризи розвитку підприємства;
- 7) здійснити аналіз і прогнозування розвитку ринкової ситуації для визначення сприятливості зовнішнього середовища для подолання кризи;
- 8) оцінити внутрішні можливості підприємства щодо переборення та локалізації кризових явищ.

Проведення зазначеного вище комплексу досліджень надасть можливість сформулювати необхідне аналітичне підґрунтя для подальшої роботи.

2 етап – визначення цілей та завдань антикризового управління. Результати проведеної діагностики дають можливість визначити глибину кризи, а отже, дозволять визначити головну мету та основні завдання антикризового управління.

3 етап – визначення суб'єкта антикризової діяльності. На цьому етапі роботи необхідно визначити суб'єкт, який бере на себе відповідальність за розробку і реалізацію антикризових процедур, а також потрібно встановити його повноваження стосовно розробки та впровадження антикризової програми.

4 етап – оцінка часових обмежень процесу антикризового управління, які визначаються часом, наявним у суб'єкта економіки. Часові обмеження антикризових процедур визначаються інтенсивністю поширення кризових явищ.

5 етап – оцінка ресурсного потенціалу антикризового управління. На цьому етапі суб'єкту економіки необхідно провести ревізію усіх доступних ресурсів.

6 етап – розробка антикризової програми – це один з найвідповідальніших та важливих етапів процесу антикризового управління.

7 етап – впровадження антикризової програми та контроль за її виконанням

8 етап – тут необхідно оцінити чи допомагає вже виконана робота щодо антикризового управління подолати кризу та вирішити що роботи далі: продовжувати реалізацію розробленої антикризової програми; розпочати корегування та модернізацію антикризової програми; повернутись до оцінки наявних ресурсів та розробки й впровадженню антикризової програми.

Висновки до розділу 1

В даному розділі було проаналізовано сутність продовольчої безпеки, особливості її управління та інформацію щодо основ антикризового управління.

Через зростаючу чисельність населення, вичерпаність природних ресурсів, природні катаклізми, військові дії у різних куточках світу, політичну нестабільність, зростання цін на продовольство, неврожаї та посуху велика кількість людей зіткаються з голодом (у 2021 році ця проблема набула актуальності для 828 млн осіб). Тому проблема продовольчої безпеки турбує зараз багатьох світових лідерів та міжнародні спільноти.

Методи управління продовольчою безпекою України закріплені у Законі України «Про основи продовольчої безпеки України». Оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється на основі індикаторів, що рекомендуються Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) та Всесвітньою організацією охорони здоров'я (дефіцит продовольчого

споживання, рівень продовольчої доступності, якість харчування, критична межа енергетичної цінності та ін.).

Продовольча проблема стає дедалі гострішою і нерідко набуває ознак продовольчої кризи. Тож для вирішення кризових ситуацій слід звернутися до методів антикризового управління.

Суть антикризового управління полягає в неупередженому та об'єктивному виявленню глибинних причин та змісту кризи, можливих сценаріїв, закономірностей її протікання, рушійних сил, адаптації підприємств до змін в оточенні та наслідків виходу з неї.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ

2.1. Аналіз забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку

Статус України як аграрної держави підтверджується рядом показників (2020 рік):

- зібрано 83,8 млн т основних сільськогосподарських культур з площі 24,1 млн га;
- частка сільського, лісового та рибного господарств у ВВП країни – 9,3%;
- частка аграрної продукції в структурі експорту – 44,2% – це 15,5 млрд дол;
- наявність надійних партнерів у ЄС, Азії та Африці (за 2020 рік було продано агросировини та агропродуктів у Африку – 13,7%, в ЄС – 28,9%, в Азію – 50% від загального обсягу);
- частка сільгосппрацівників в зайнятості населення – 44,6% – це майже півмільйона людей;
- частка агровнеску в капітальних інвестиціях – 9,3%;
- загальна сума сплачених АПК податків – 42,6 млрд грн. [46]

Почнемо аналіз забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку з посівних площ сільськогосподарських культур (табл. 2., рис. 2.1)

Таблиця 2.1

Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га [65]

	2019	2020	2021
Культури сільськогосподарські у т.ч.	28000,8	28147,5	28580,9
культури зернові та зернобобові	15318,1	15392,2	15994,8
культури технічні	9129,9	9223,8	9244,5
коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	1828,4	1854,3	1806,6
культури кормові	1724,4	16772	1535,0

Рис. 2.1. Структура посівної площі сільськогосподарських культур у 2021 році

З наведених у табл. 2.1 даних видно, що з кожним роком посівна площа в Україні поступово збільшувалась. Крім того можна зробити висновок, що більш ніж половину зі всієї посівної площі відведено під посів зернових та зернобобових культур.

Далі наведено дані, щодо обсягів та структури виробництва сільськогосподарських культур (табл. 2.2, рис. 2.2).

Таблиця 2.2

Виробництво сільськогосподарських культур, тис. т [65]

	2019	2020	2021
Культури зернові та зернобобові	75143,2	64933,4	86010,4
Буряк цукровий фабричний	10204,5	9150,2	10853,9
Культури олійні у т.ч.	22291,8	18501,1	22896,9
соняшник	15154,1	13110,4	16392,4
соя	3698,7	2797,7	3493,2
ріпак	3280,3	2557,2	2938,9
Картопля	20269,2	20838,0	21356,3
Культури овочеві	9687,6	9652,8	9935,2
Культури баштанні продовольчі	556,0	494,8	503,2
Коренеплоди кормові	5809,5	5520,5	5201,1
Кукурудза кормова	6373,0	6620,8	6838,3
Культури плодові та ягідні	2118,9	2023,9	2235,1

Рис. 2.2. Структура виробництва сільськогосподарських культур у 2021 році

З наведених даних можна зробити висновок, що у 2020 році обсяги виробництва скоротилися, що може бути пов'язано з наслідками пандемії COVID-19, або з несприятливими погодними умовами, а у 2021 році обсяги за більшістю видів сільськогосподарських культур повернулися до «допандемійних».

Також видно, що більш ніж половину з обсягу виробництва усіх сільськогосподарських культур займає виробництво зернових та зернобобових культур, а саме 52%. В свою чергу виробництво олійних культур займає 13,8%, картоплі – 12,8%, буряку цукрового фабричного – 6,5%, овочевих культур – 6%.

Далі наведено дані щодо обсягів та структури виробництва зернових культур та зернобобових (табл. 2.3, рис. 2.3).

Таблиця 2.3

Виробництво культур зернових і зернобобових, тис. т [65]

	2019	2020	2021
Культури зернові та зернобобові у т.ч.	75143,2	64933,4	86010,4
пшениця	28327,9	24877,4	32151,0
жито	334,7	456,8	593,1
ячмінь	8916,8	7636,3	9437,0
овес	422,0	510,0	467,9
просо	169,7	256,1	205,0
гречка	85,0	97,6	105,8
рис	54,6	60,7	49,5
кукурудза	35880,1	30290,3	42109,9
культури зернобобові	709,8	600,0	680,6

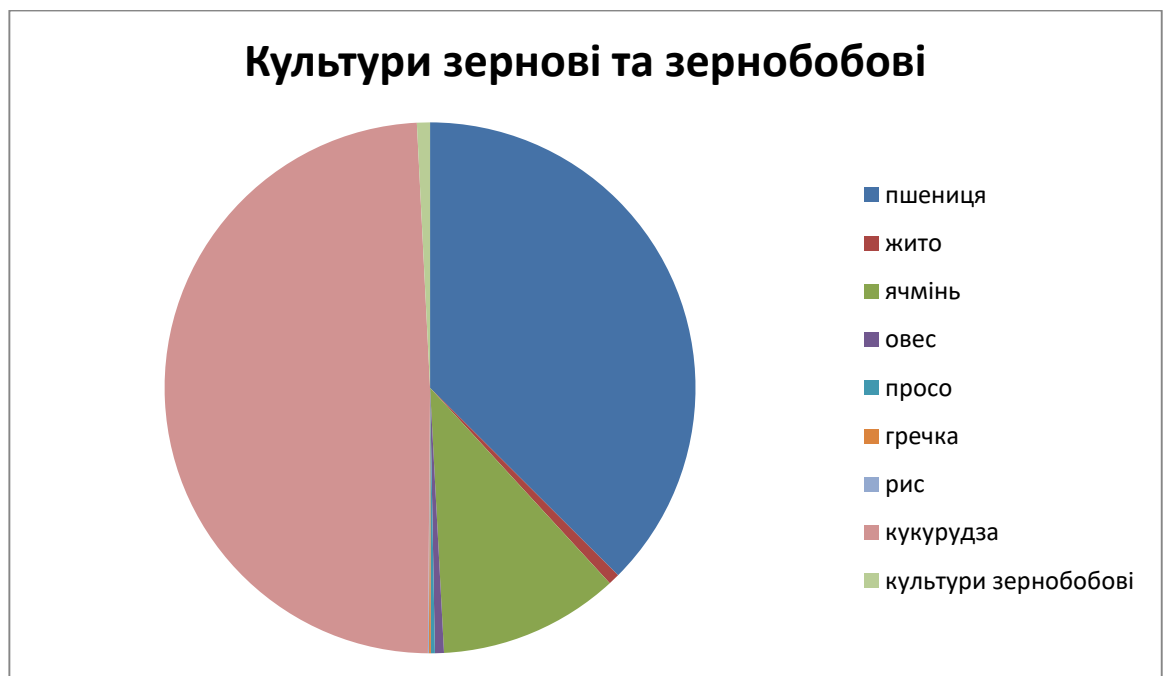

Рис. 2.3. Структура виробництва зернових і зернобобових культур у 2021 році

З наведених вище даних можна зробити висновок, що у більшій мірі за останні 3 роки обсяги виробництва зернових культур та зернобобових поступово зростають. Зокрема спостерігається стійке зростання обсягів виробництва жита, проса та гречки. Обсяги виготовлення пшениці, ячменю, кукурудзи та зернобобових культур спочатку у 2020 році зменшились відносно попереднього року, а у 2021 – збільшились. А ось ситуація з

виробництвом вівса та рису зовсім протилежна: у 2020 році обсяги збільшились відносно попереднього року, а у 2021 – зменшились.

Дивлячись на структури виробництва зернових та зернобобових можна зробити наступні висновки: виробництво кукурудзи з обсягів виробництва усіх зернових та зернобобових займає 49%, пшениці – 37%, ячменю – 11%.

Далі розглянемо обсяги та структуру виробництва м'яса сільськогосподарських тварин в Україні (табл. 2.4, рис.2.4).

Таблиця 2.4

**Виробництво м'яса сільськогосподарських тварин
у забійній масі, тис. т [74]**

	2019	2020	2021
М'ясо сільськогосподарських тварин у т.ч.	2492,4	2477,5	2438,3
яловичина та телятина	369,5	345,4	310,5
свинина	708,3	697,2	724,0
баранина та козлятина	13,9	11,5	12,2
м'ясо птиці свійської	1381,4	1404,7	1373,5
кролятина	11,6	11,3	10,9
конина	7,7	7,4	7,2

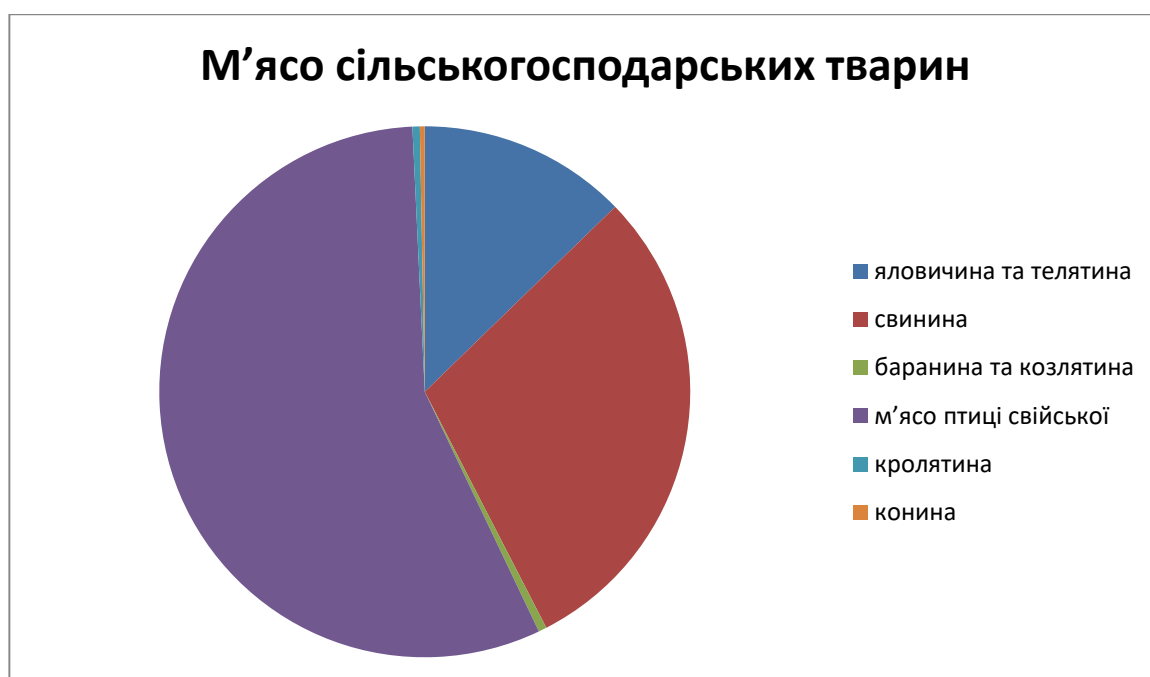

Рис. 2.4. Структура виробництва м'яса сільськогосподарських тварин
у забійній масі у 2021 році

З наведених даних можна зробити висновок, що останнім часом спостерігається тенденція поступового зменшення обсягів виробництва м'яса сільськогосподарських тварин. Це може бути пов'язано з переходом населення України до культури здорового харчування, веганства та вегетаріанства.

Щодо структури виробництва м'яса сільськогосподарських тварин можна сказати наступне: частка м'яса свійської птиці в загальному обсязі виробництва м'яса сільськогосподарських тварин у забійній масі склала 56,3%, частка свинини – 29,7%, яловичини та телятини – 12,7%.

Далі наведені дані, щодо обсягів виробництва молока, яєць та меду (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Виробництво молока, яєць, меду [74]

	2019	2020	2021
Молоко всіх видів, тис. т	9663,2	9263,6	8713,9
Яйця всіх видів, млн. шт	16677,5	16167,2	14071,3
Мед, т	69937	68028	68558

Дивлячись на наведені у табл.2.5 дані, можна побачити, що по всім трьом видам продукції відбувається поступове зменшення обсягів їх виготовлення. Це також може бути пов'язано з популяризацією культур веганства та вегетаріанства.

Щодо обсягів зменшення виробництва молока, це може бути пов'язано зі збільшенням кількості людей з непереносимістю лактози.

Далі розглянемо споживання основних продуктів харчування в Україні за 2019-2021 рр. та співвідношення цих показників до рекомендованої річної норми споживання основних продуктів харчування на одну особу (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Споживання основних продуктів харчування [12, 26]

	Фонди споживання основних продуктів харчування населенням України, тис. т			Споживання основних продуктів харчування на одну особу за рік, кг			Рекомендовані норми споживання на одну особу за рік, кг
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	
М'ясо та м'ясні продукти	2252,2	2244,1	2191,2	53,6	53,8	53,0	80
Молоко та молочні продукти	8427,9	8430,3	8337,3	200,5	201,9	201,5	380
Яйця, млн. шт	11832,3	11604,8	11262,6	282	278	272	290
Хлібні продукти	4102,7	4034,2	3837,6	97,6	96,6	92,7	101
Картопля	5705,2	5593,1	5480,2	135,7	134,0	132,4	124
Овочі та баштанні продовольчі культури	6923,8	6845,5	6866,1	164,7	164,0	165,9	161
Плоди, ягоди та виноград	2469,0	2356,9	2440,4	58,7	56,5	59,0	90
Риба та рибні продукти	523,9	517,4	547,7	12,5	12,4	13,2	20
Цукор	1212,2	1161,3	1180,5	28,8	27,8	28,5	38
Олія	504,4	512,4	563,6	12,0	12,3	13,6	13

Як видно з наведених у табл. 2.6 даних, майже по всім основним видам продуктів харчування українці недоотримували норму на протязі усіх трьох років. Так найбільшу нестачу з продуктів споживання ми бачимо за таким видом як молоко та молочні продукти. Українці отримали за 2019, 2020, 2021 рр. відповідно лише 52,76%, 53,13% та 53,03% від норми, яка складає 380 кг на одну особу за рік. Трохи краща ситуація зі споживанням риби та рибної продукції. Українці недоотримали 37,5%, 38% та 34% від норми за 2019, 2020 та 2021 рр. відповідно. Схожа ситуація й з споживанням плодів, ягід та винограду. За 2019, 2020 та 2021 рр. люди спожили лише 65,22%, 62,78% та 65,56% від норми відповідно. М'яса та м'ясних продуктів українці спожили лише 67%, 67,25% та 66,25% від норми за 2019, 2020 та 2021 рр. відповідно. Майже схоже значення має й обсяги споживання цукру: 75,79% від норми у 2019 році, 73,16% л – у 2020р., 75% – у 2021р. Дотриматися норм споживання хлібної продукції, яєць та олії українцям майже вдалось. Вони спожили у 2019, 2020 та 2022 рр. відповідно: 96,63%, 95,64% та 93,79% від норми, 9763%,

95,86% та 93,79% від норми й 92,31%, 94,62% та 104,62% від норми. А ось картоплі, овочів та баштанних продовольчих культур українці спожили навіть більше за норму. У 2019 році – 109,44% та 102,3%, у 2020 році – 108,86% та 101,86%, у 2021 році – 106,77% та 103,04% відповідно (рис. 2.5).

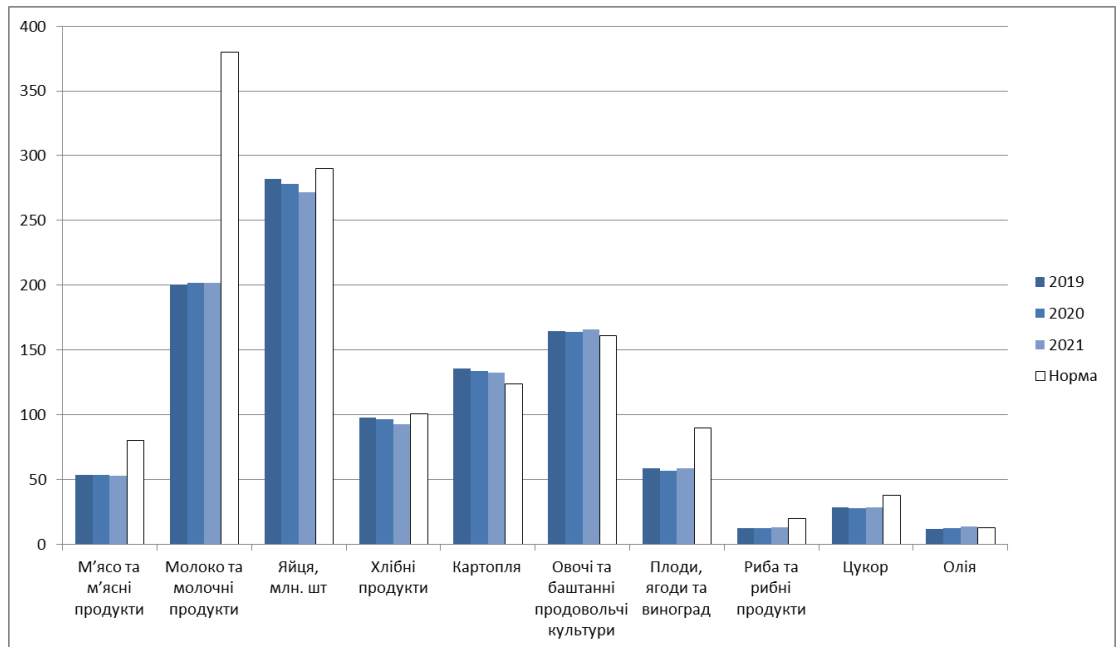

Рис. 2.5. Відповідність споживання основних продуктів харчування до рекомендованої норми на одну особу за рік, кг

Можна виділити декілька можливих основних причин «недоотримування» норми деяких продуктів харчування українцями:

- зменшення обсягів виготовлення продовольчих товарів;
- зменшення якості життя населення (зменшення доходів);
- зростання цін на продовольчі товари;
- надзвичайні ситуації (природні катаклізми, пандемія, війна та ін.).

З вищенаведеної інформації можна зробити висновок, що обсяги виготовлення продовольчих товарів майже не змінювалися.

Тож далі переходимо до аналізу якості життя населення. Проаналізуємо доходи та витрати населення за 2019-2021 роки (табл. 2.7, рис. 2.6).

Таблиця 2.7

Доходи та витрати населення [32]

	Доходи – всього, млн. грн	Витрати та заощадження - всього, млн. грн	Наявний дохід, млн. грн	Заощадження (приріст) , млн. грн	Наявний дохід на одну особу, грн
I кв. 2019	814768	814768	614817	-	4866
II кв. 2019	907970	907970	687839	-	5448
III кв. 2019	963237	963237	764994	-	6063
IV кв. 2019	1013371	1013371	770406	-	6110
2019 рік	3699346	3699346	2838056	-	5627
I кв. 2020	884181	884181	689762	-42117	16523
II кв. 2020	893202	893202	683012	34908	16361
III кв. 2020	1029376	1029376	819452	30660	19630
IV кв. 2020	1165669	1165669	870003	-40468	20841
2020 рік	3972428	3972428	3062229	-17017	73355
I кв. 2021	1028676	1028676	785970	-47424	18922
II кв. 2021	1114025	1114025	820483	-53843	19777
III кв. 2021	1213846	1213846	957781	-106	23105
IV кв. 2021	1342064	1342064	994905	-75986	24044
2021 рік	4698611	4698611	3559139	-177359	86016

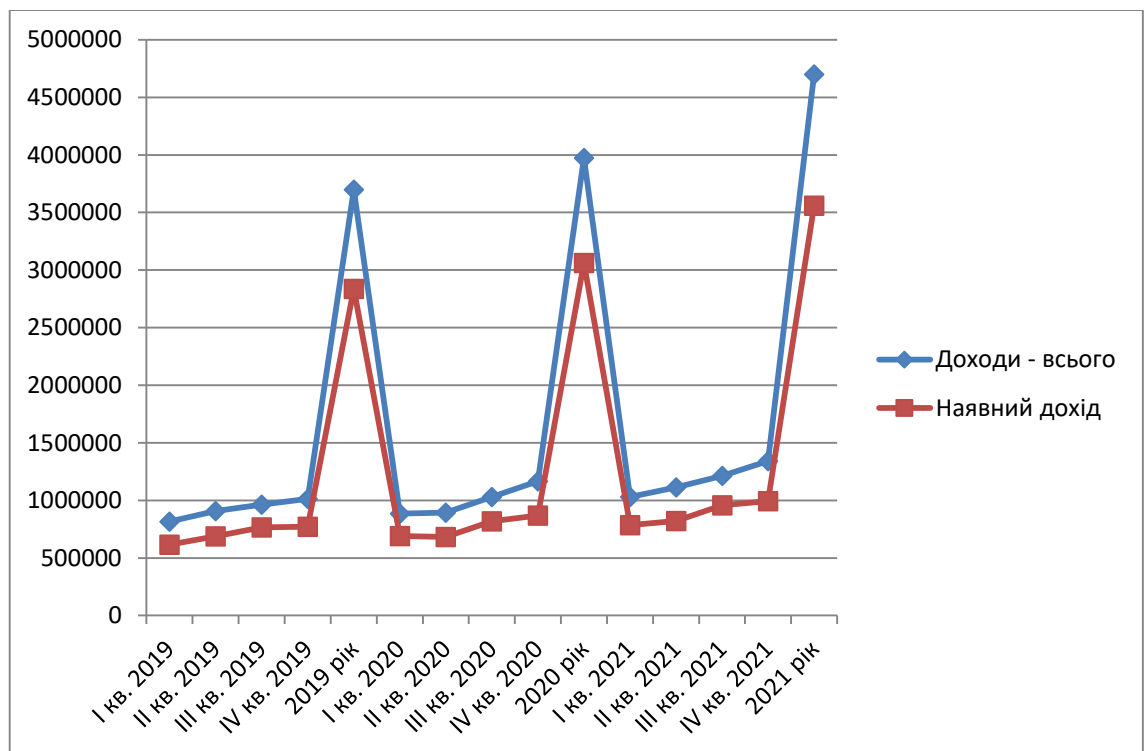

Рис. 2.6. Динаміка доходів населення за 2019-2021 роки

З наведених даних видно, що в загальній тенденції доходів спостерігається стала динаміка зростання доходів. Так, наприклад, загальні доходи збільшились у 2020 році, порівняно з 2019 роком на 7,38%, а у 2021

-0,1	-0,7	1,1	1,1	1,1	1,2	2,5	2,4	6,2	4,2	2,7	3,2	0,8
------	------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Згідно з [39, 40], складено дод. А, в якому відображено динаміку змін цін на найважливіші продукти, щоб розглянути ситуацію щодо підвищення цін більш детально.

Виходячи з дод. А, можемо констатувати той факт, що одразу після початку війни підвищився темп розвитку інфляції, що спостерігається з березня 2022 року. Більшість продуктів продовжують тенденцію подорожчання, але можна побачити, що ціни на продукти повільними темпами прагнуть до нормалізації.

2.2. Аналіз забезпечення продовольчої безпеки на зовнішньому ринку

Розглянемо показники споживання продуктів харчування в окремих країнах у 2021 році (дод. Б) та їх місце у світовому рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки.

Як видно з дод. Б, Україна займає місце у першій половині рейтингу країн з рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки (усього у рейтингу 113 країн). Тож далі більш детально розберемо ситуацію на світовому ринку споживчих товарів.

Україна є одним з лідерів експорту соняшникової олії та шроту, ріпаку, ячменю, кукурудзи та волоських горіхів. У 2020 році країна експортувала продуктів рослинного походження на суму 11,9 млрд дол. З них 47 % на суму 5621 млн дол у країни Азії (лідером є Китай, Туреччина та Індонезія), 32% на суму 3811 млн дол у країни ЄС (лідером є Нідерланди, Іспанія та Німеччина), 20,6% на суму 2447 млн дол у країни Африки (лідером є Єгипет, Лівія та Марокко). Україна також експортувала жири та олії тваринного та рослинного походження на загальну суму 5,7 млрд дол. З них 59% на суму 3346 млн дол у країни Азії (лідером є Індія, Китай та Ірак), 33,55% на суму 1891 у країни ЄС (лідером є Нідерланди, Іспанія та Італія), 7% на суму 400 млн дол у країни

Африки (лідером є Єгипет). Також було експортовано готової харчової продукції на загальну суму 3,4 млрд дол. З них 46,9% на суму 1595 млн дол у країни Азії (лідером є Китай, Туреччина та Азербайджан), 30% на суму 1033 у країни ЄС (лідером є Білорусь, Польща та Молдова), 20,6% на суму 700 млн дол у країни Африки. Також були експортовані живі тварини та продукції тваринництва на загальну суму 1,2 млрд дол. З них 35% на суму 413 млн дол у країни Азії, 34,5% на суму 402 млн дол у країни ЄС, 30% на суму 350 млн дол у країни Африки [46].

Але зараз досягнення цих показників знаходиться під великою загрозою через війну росії проти України, оскільки певна частина територій країни страждає від військових наслідків, на деяких територіях сільськогосподарські підприємства тільки починають відновлення своєї діяльності, а деякі взагалі перебувають під тимчасовою окупацією та не мають змоги вести діяльність. Також територія України майже щодня страждає від масивних ракетних ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури, що має руйнівний вплив на сільськогосподарську діяльність. Ризик відчутти цю загрозу має не тільки Україна, а й пов'язані з нею країни-експортери аграрної продукції.

Блокування росією нормального функціонування портів на березі Чорного моря, за думкою Всесвітньої продовольчої програми ООН, поставить на порозі загрози глобальної продовольчої кризи у першу чергу такі країни як Афганістан, Ефіопія, Південний Судан, Сирія та Ємен, а якщо військові дії затягнуться, то під загрозою опиняться ще й інші країни Азії, Африки та країни Європи. У довоєнний період через порти України проходило стільки продовольчих продуктів, обсягом яких можна було б нагодувати 400 млн людей [7].

Також слід зазначити, що через військові дії на території України відбулося різке зростання цін на продовольчі товари у всьому світі.

Володимир Зеленський у своєму зверненні звернув увагу на те, що "без нашого аграрного експорту десятки країн в різних регіонах світу вже зараз

опинилися на межі дефіциту продовольства, а з часом ситуація може стати відверто страшною" [37].

Узагальнення значного статистичного матеріалу вітчизняних та зарубіжних інформаційних джерел дозволяє виявити зміни продуктових цін за період 08.2021 р по 07.2022 р. у багатьох країнах світу, шокованих початком воєнного конфлікту в Україні. В наведених табл. 2.10 – 2.14 представлена динаміка споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Азії, Європи, Африки, Південної Америки, Північної Америки протягом останнього півріччя, які тією чи іншою мірою відчували ціновий шок.

Так, з табл. 2.10 видно, що протягом лише одного місяця (02.2022-03.2022) продовольчі ринки азійських країн почало «лихоманити»: відбувалося тривале зростання цін на продукти харчування та безалкогольні напої, при чому більш вразливими до негативного впливу воєнних дій в Україні виявилися Азербайджан, Пакистан, Киргизія, Бахрейн, Вірменія, в яких приріст цін був найвищим. Більш наглядно описані зміни видно на рис. 2.7.

Таблиця 2.10

Зміна споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Азії [3]

Країна \ Дата	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
Вірменія	15,15	15,37	15,99	16,93	12,91	12,18	11,38	12,83	14,30	14,49	17,05	13,52
Азербайджан	7,80	10,52	13,42	15,24	16,23	17,52	17,50	17,35	19,07	21,00	21,32	20,99
Бахрейн	-2,73	0,00	0,56	2,10	3,27	9,45	12,09	10,60	9,73	11,59	-	-
Бруней	2,08	2,46	2,30	2,37	2,02	2,50	2,61	3,36	4,67	5,36	-	-
Камбоджа	3,51	2,57	2,03	2,45	2,78	3,65	5,88	5,68	6,23	5,53	6,50	-
Китай, Гонконг	0,50	1,29	1,79	1,89	1,89	1,58	4,58	7,54	5,17	4,92	4,83	-
Киргизія	21,39	19,87	17,42	15,38	13,35	12,52	12,10	15,79	17,93	-	-	-
Оман	1,42	1,81	3,43	2,78	3,17	5,18	5,05	4,88	5,47	4,96	6,08	6,09
Пакистан	9,96	10,21	8,32	10,47	10,33	12,82	14,73	15,30	17,04	17,25	25,92	28,77
Тайланд	-1,48	-1,16	-0,26	0,43	0,77	2,39	4,51	4,56	4,83	6,18	6,42	8,02

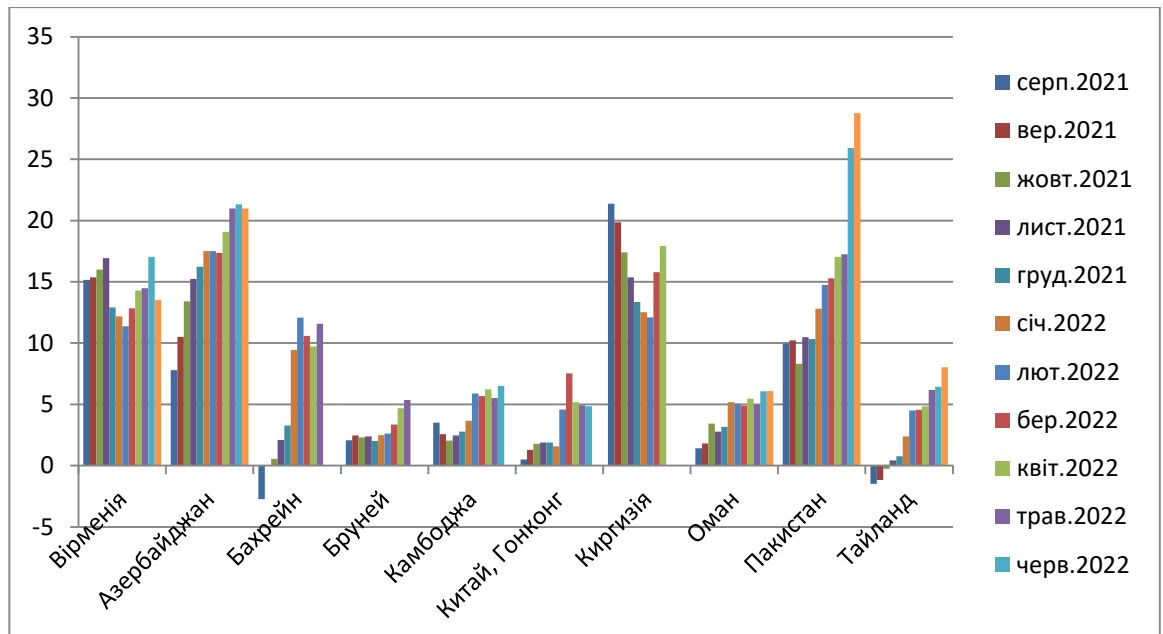

Рис. 2.7. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Азії

З наведених у табл. 2.10 даних можна зробити висновок, що ціни на харчі у всіх представлених країнах азійського регіону після весняного стрибка продовжили зростати влітку.

Динаміка споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Європи представлена у табл. 2.11 та рис. 2.8.

Таблиця 2.11
Зміна споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Європи [3]

Дата \ Країна	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
Албанія	4,56	4,58	3,85	5,03	6,36	6,69	6,90	9,26	9,95	11,37	12,58	13,21
Австрія	0,60	0,60	1,09	1,60	1,69	4,92	4,26	5,85	8,37	9,02	11,34	12,23
Білорусь	9,64	11,62	12,63	12,13	11,62	12,55	11,57	16,13	19,48	19,34	19,67	-
Бельгія	-0,34	-0,98	-0,32	0,24	1,18	2,38	3,95	4,82	5,30	6,62	8,62	9,71
Болгарія	3,63	4,39	5,93	7,25	8,92	11,18	13,57	17,39	21,29	22,75	23,83	24,16
Естонія	2,16	3,27	2,73	5,34	6,15	9,31	12,41	13,80	14,61	17,00	19,27	19,72
Німеччина	4,52	4,81	4,42	4,59	5,90	4,85	5,08	5,88	8,01	10,69	11,95	14,03
Греція	3,03	3,09	2,97	3,49	4,31	5,20	7,09	8,08	10,93	12,05	12,56	13,04
Італія	0,76	1,15	1,14	1,52	2,86	3,60	4,83	5,78	6,40	7,42	9,05	9,95
Латвія	2,23	3,82	4,52	5,61	7,22	8,81	11,80	14,69	17,42	18,16	22,07	24,30
Португалія	0,61	0,67	0,49	1,36	2,88	3,71	4,67	7,24	10,25	12,33	13,20	13,89

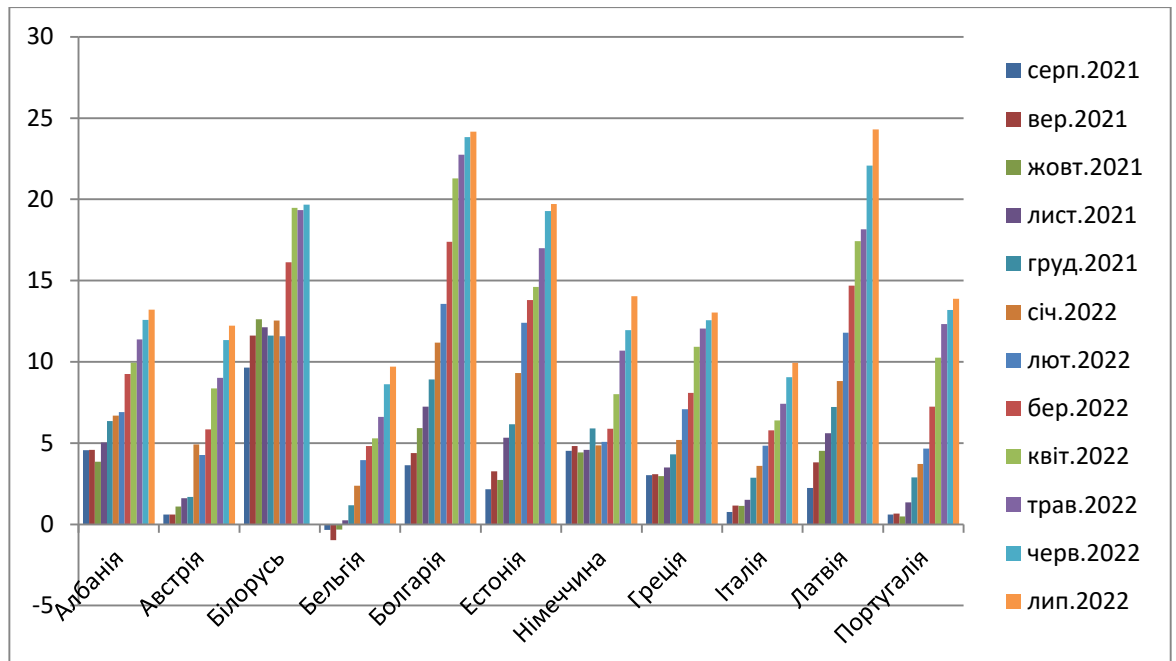

Рис. 2.8. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Європи

З наведених даних можна побачити, що «стрибок» індексу цін відбувся між січнем та лютим 2022 року у таких країнах, як Бельгія, Естонія, Греція та Латвія. Албанія, Білорусія, Болгарія та Португалія відчували зростання цін на продовольство і безалкогольні напої між лютим та березнем 2022 року. У Австрії, Німеччині та Італії зростання індексу цін відбулося між березнем та квітнем 2022 року.

Слід відзначити, подорожчання продовольчих товарів з досліджуваних країн європейського регіону за півроковий період 2022р. було максимальним у Латвії і Болгарії, а мінімальним – у Бельгії та Італії, при чому, індекс цін у Білорусі тривалий період був вищим, ніж у всіх представлених у табл. 2.11 країнах.

Ситуація з динамікою індексу цін на продовольчі товари у африканському регіоні представлена у табл. 2.12 та рис. 2.9.

Таблиця 2.12

Зміна споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Африки [3]

Дата \ Країна	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
Кабо-Верде	2,19	2,37	3,29	5,21	6,87	9,98	11,62	16,49	-	-	-	-
Маврикій	7,78	5,69	7,35	8,66	9,97	10,18	16,20	18,32	17,17	11,79	6,83	13,19
Марокко	-1,07	-0,29	0,97	2,86	4,51	4,21	5,52	9,40	9,42	8,59	-	-
Руанда	-5,70	-8,41	-10,6	-12,3	-9,55	-2,80	0,47	2,59	13,21	23,84	26,11	32,69
Сьєрра-Леоне	14,89	13,29	18,17	18,83	19,40	15,68	17,09	22,96	23,00	26,29	28,49	-

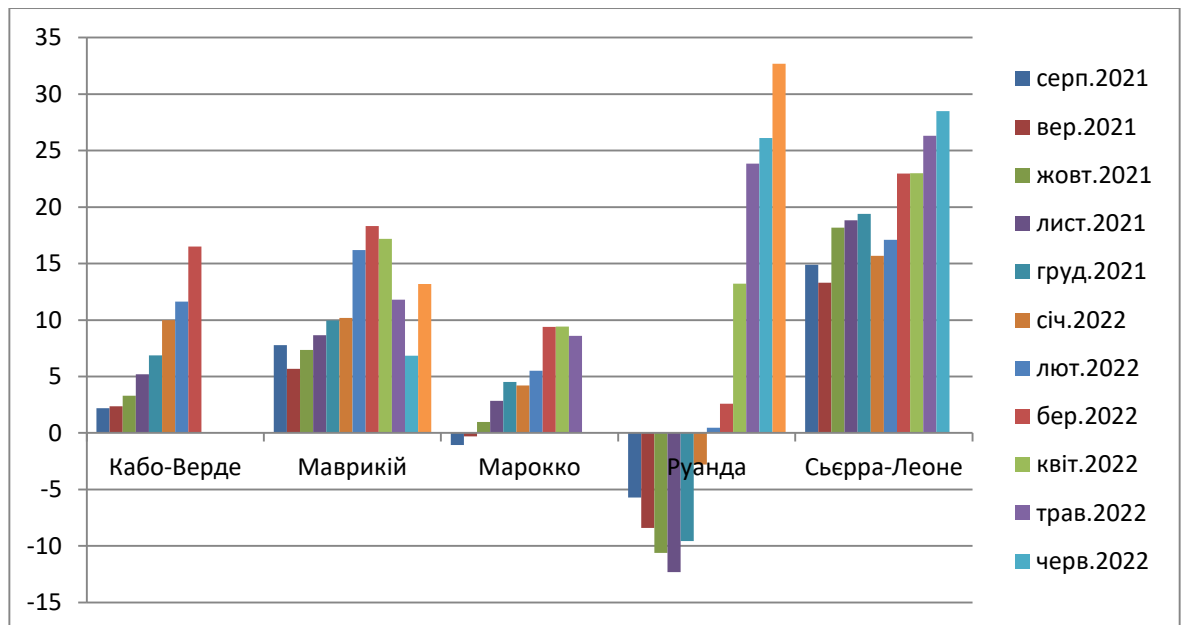

Рис. 2.9. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Африки

З наведеної у табл. 2.12 даних видно, що споживачі Маврикія і Сьєрра-Леоне випробували справжній ціновий шок, адже постійне протягом 2021р. зростання продовольчих цін збільшилося у двічі за лютий-березень 2022 р., причому, у Сьєрра-Леоне зростання цін не вщухло. Аналогічний шоковий «стрибок» цін спостерігався у Кабо-Верде між лютим та березнем 2022 року, «розкручування» продовольчих цін в Руанді розпочалося після «критичного інтервалу» (лютий-березень).

Переходячи до аналізу динаміки споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої у Південної Америки (табл. 2.13, рис. 2.10),

слід відзначити, що країни цього континенту також бурхливо зреагували на погіршення стану продовольчої безпеки в Україні через воєнні дії на її території. Дворазове та триразове зростання цін на продукти відбулося у Чилі, Уругваї, Колумбії. Аргентина, у якої індекс продовольчих цін був завеликий порівняно з іншими країнами континенту, потерпає від подальшого збільшення інфляції на продовольчому ринку.

Таблиця 2.13
Зміна споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Південної Америки [3]

Дата \ Країна	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
Аргентина	53,37	53,36	51,37	50,49	50,35	50,51	55,79	59,75	62,11	64,17	-	-
Чилі	4,88	5,17	5,30	5,17	5,50	5,96	8,43	13,14	14,80	17,14	18,47	19,44
Колумбія	11,50	12,40	13,76	15,34	17,23	19,94	23,30	25,37	26,17	21,60	23,65	24,61
Тринідад і Тобаго	5,68	5,77	7,64	6,13	5,75	6,57	8,63	7,93	8,70	8,13	7,76	-
Уругвай	6,65	5,95	7,30	6,77	6,50	7,03	10,28	12,35	11,38	10,20	10,85	-

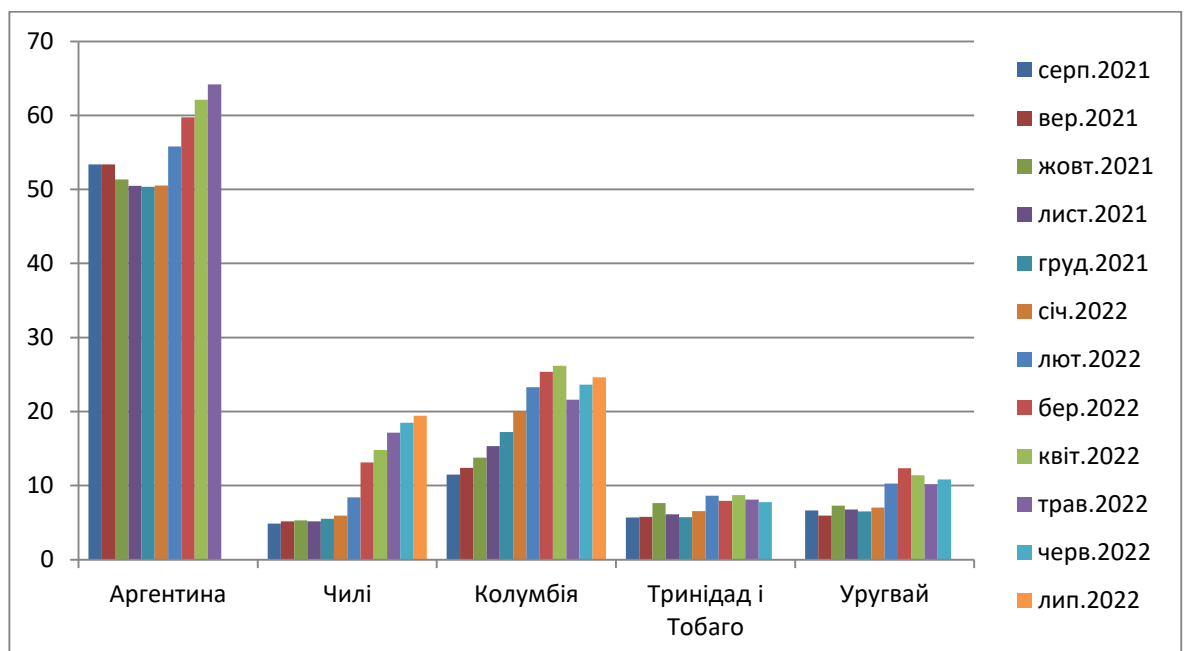

Рис. 2.10. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Південної Америки

Згідно даних табл. 2.13, до країн, у яких стрибок показника відбувся між січнем та лютим 2022 року, можна віднести Тринідад і Тобаго, Аргентину та Колумбію, у Чилі та Уругваї цей стрибок був між лютим та березнем 2022

року. Ситуація з продовольчою безпекою інших країн континенту не є настільки критичною: Тринідад і Тобаго та Уругвай виявилися менш вразливими до наслідків воєнних дій в Україні, ніж Чилі і Колумбія, в яких «стрибок» продовольчих цін був значним.

Нарешті, динаміка споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Північної Америки представлена у табл. 2.14 та рис. 2.11.

Таблиця 2.14
Зміна споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Північної Америки [3]

Країна \ Дата	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
Домініканська Республіка	10,67	10,12	8,54	8,06	9,22	9,34	10,25	11,62	12,64	12,87	12,96	-
Сальвадор	2,11	3,94	6,07	7,42	7,96	8,95	9,45	9,81	10,89	13,28	14,37	14,19
Гватемала	2,27	3,08	2,87	2,15	3,09	3,10	3,19	4,92	5,62	7,22	10,65	12,71
Гондурас	1,01	3,07	4,79	5,71	6,76	7,52	8,06	9,04	10,43	12,55	14,71	16,51
Мексика	7,94	8,75	8,42	10,80	11,63	11,91	12,64	12,99	12,79	12,52	13,60	14,15
Нікарагуа	6,16	8,07	8,68	10,20	10,34	10,30	11,03	13,67	16,17	16,90	15,50	-
Панама	1,44	1,97	2,56	2,25	2,17	2,14	2,28	2,74	2,95	3,55	4,23	-
США	2,98	4,52	5,38	6,39	6,50	7,35	8,63	10,02	10,85	12,02	12,23	13,15

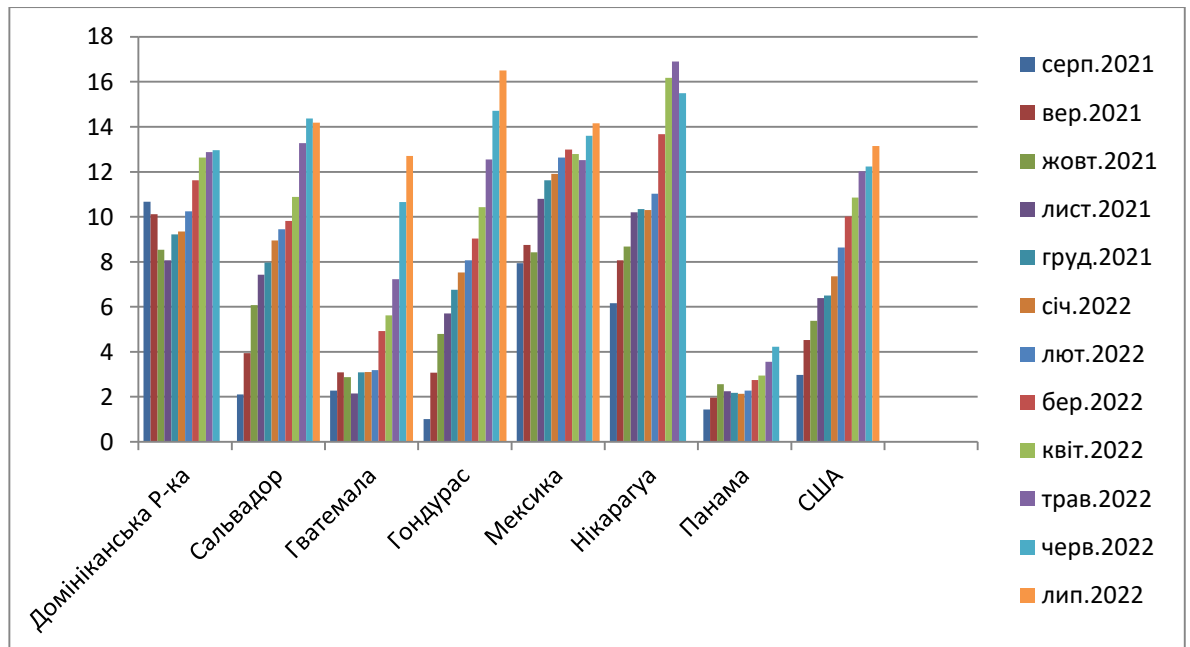

Рис. 2.10. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої в країнах Північної Америки

Виходячи з даних табл. 2.14, ситуацію із зростанням індексу цін за досліджуваний період можна поділити на два етапи: перший з 08.2021-02.2022, коли практично всі країни цього континенту демонстрували стійке зростання продовольчих цін. При цьому значне збільшення індексу цін мали Гондурас (майже у 8 разів), близько двократне зростання – США, Нікарагуа, Мексика; другий етап з 03.2022- по 07.2022, в якому лідером зростання продовольчих цін виявився Гондурас, у інших країнах збільшення цін на продовольство та безалкогольні напої не було стрибкоподібним.

Підсумовуючи викладений матеріал, маємо відмітити, що кожна країна справляється з проблемами продовольчої проблеми самотужки, орієнтуючись на власні умови і ситуації. Проте, в умовах воєнних дій на території важливого торгового партнера-експортера сільськогосподарської сировини і продовольства, всі країни-імпортери відчують погіршення стану економічної безпеки.

2.3. Аналіз кількості втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку

З початком бойових дій на території України багато підприємств припинили свою діяльність, а разом з ними і припинили розвиток майже всі галузі промисловості країни, і сільськогосподарська промисловість не стала виключенням.

Наразі через початок військових дій на території України знищені, захоплені, або не мають можливості нормально функціонувати, у «довоєнних» масштабах, виробники продовольчої продукції на території усієї України особливо ті, які знаходилися на території Луганської, Донецької, Херсонської, Харківської та Запорізької областей.

Згідно з оцінками ФАО, від 20 до 30 % полів, що використовуються для вирощування озимих зернових, кукурудзи та соняшнику в Україні, можуть залишатися незібраними або бути не засіяні протягом сезону 2022-2023 рр.

Крім того, очікується зниження врожайності сільгоспкультур на 10 % через пропущений час або затримку внесення добрив, затримку із збиранням врожаю, нездатність боротися з можливими шкідниками та хворобами, більші втрати після збирання через інфраструктурних можливостей або брак робочої сили [60].

Прогнозовані посіви основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 року на контрольованій Україною території склали 14 163,4 тис. га, що на 2 752,9 тис. га менше від показника минулого року (16 916,3 тис. га) [17].

На 16 червня 2022 року, посівну компанію ярих культур було завершено, всього засіяно 95% площ від прогнозованих, що становить 13,4 млн га (табл. 2.15, рис. 2.11).

Таблиця 2.15

Дані щодо посівів весняної компанії 2022 року [17]

	Обсяги, тис. га
Яра пшениця	191,1
Ярий ячмінь	951,4
Ярий ріпак	34,1
Вівсе	159,3
Горох	131,0
Гречка	75,3
Просо	49,5
Кукурудза	4 639,4
Цукровий буряк	180,6
Соняшник	4 702,7
Соя	1 212,6
Картопля	1 104,2
РАЗОМ	13 431,2

Рис. 2.11. Структура посівної площі весняної посівної компанії у 2022 році

Як видно з наведених даних дуже великі й майже рівні частки від загальної посівної площі весняної компанії 2022 року склали кукурудза та соняшник – 34,54% та 35,01% відповідно. В свою чергу частка посівної площі сої склала 9%, картоплі – 8,22%, ярого ячменю – 7,08%.

Через бойові дії на території України галузь тваринництва втратила 10-15% потужностей [82].

Станом на 9 листопада 2022 сільгосптоваровиробники всіх областей України завершують сівбу озимих зернових культур. Станом на перший тиждень листопада їх посіяно 4,3 млн га, або 90% до прогнозу (табл. 2.16, рис. 2.12).

Таблиця 2.16

Дані щодо посівів озимих культур 2022 року [77]

	Обсяги, млн. га	Відповідність до прогнозу
Пшениця	3,6	91%
Ячмінь	0,568	84%
Жито	0,079	92%
Озимий ріпак	0,999	104%

Рис. 2.12. Структура посівної площі озимих культур,
у 2022 році

Як видно з наведених даних по всім видам озимих культур, крім озимого ріпаку, відбулося недовиконання планованого прогнозу, через що готової продукції на ринку продовольчих товарів також буде менше.

Щодо структури посівної площі озимих, то частка пшениці – 68,6%, озимого ріпаку – 19,04%, ячменю – 10,8, а жита – 1,5%.

Станом на 27.10.2022 збирання зернових та зернобобових культур проведено на площі 7,7 млн га (70%) при врожайності 39,9 ц/га, намолочено 30,9 млн тон зерна [8].

Через нестачу сільськогосподарських культур країна опинилася в кризовому стані, а ціни на продукти значно збільшилися.

Розглянемо як змінювалася динаміка зовнішньої торгівлі України у 2022 році (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Динаміка зовнішньої торгівлі України у 2022 році [40]

Період	Експорт			Імпорт		
	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 році	приріст у цьому місяці	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 році	приріст у цьому місяці
січень	6020,6	153,3	6020,6	6186,6	147,3	6186,6
січень-лютий	11446,6	135,6	5426	12378,0	137,7	6191,4
I квартал	14100,7	102,9	2654,1	14132,3	94,4	1754,3
січень-квітень	16712,4	87,7	2611,7	16742,0	82,5	2609,7
січень-травень	19594,3	79,6	2881,9	20472,7	80,1	3730,7
I півріччя	22731,7	76,0	3137,4	25199,5	80,9	4726,8
січень-липень	25629,8	72,2	2898,1	29838,3	79,8	4638,8
січень-серпень	28945,7	69,2	3315,9	34366,8	78,6	4528,5

З наведених даних чітко видно, що обсяги експорту й імпорту в разі знизилися у березні 2022 року, та надалі фактично залишалися приблизно в одному діапазоні. Також можна побачити, що з травня структура зовнішньої торгівлі України змінилася – країна почала імпортувати більше продукції, ніж експортувати. Можна зробити висновок, що хоча й дуже маленькими темпами, але показники зовнішньої торгівлі прагнуть повернутися до «довійськових».

Розглянемо більш детально товарну структуру зовнішньої торгівлі України у 2022 році (дод. В, рис. 2.13, 2.14)

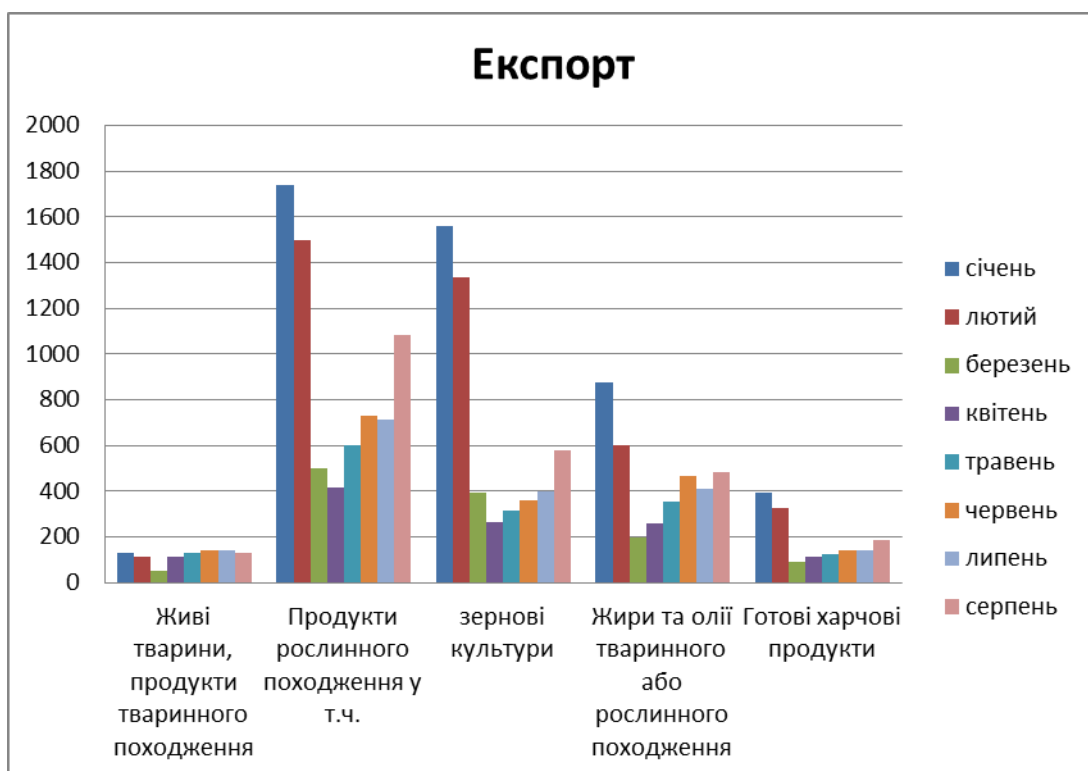

Рис. 2.13. Товарна структура експорту України у 2022 році

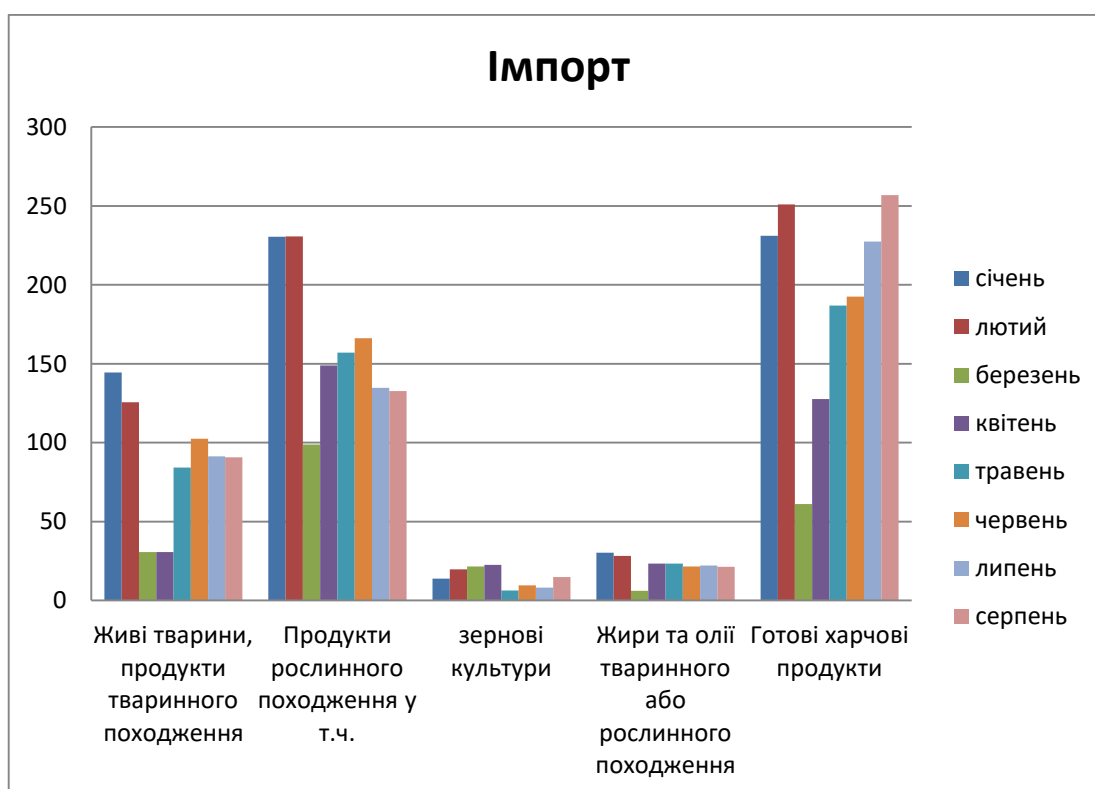

Рис. 2.14. Товарна структура імпорту України у 2022 році

З наведених даних можна зробити наступні висновки, що до початку війни та території України обсяги експорту перевищували обсяги імпорту за такими видами товарів: продукти рослинного походження, у тому числі зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, готові харчові продукти. А обсяги імпорту перевищували обсяги експорту у цей період лише за торгівлею живими тваринами та продуктами тваринного походження. Після початку бойових дій ця тенденція майже не змінилася для всіх зазначених видів товарів, окрім живих тварин (обсяги експорту стали перевищувати обсяги імпорту), та готової харчової продукції (обсяги імпорту почали перевищувати обсяги експорту).

Щодо динаміки різних видів товарів відносно часу у всіх зазначених у дод. В. видів спостерігається схожа динаміка: у березні обсяги й експорту й імпорту різко скоротилися, а потім поступово показники збільшувалися.

За даними «АПК-Інформ», у 2021 році українські аграрії відправили на експорт 51,2 млн т зерна на суму \$12,5 млрд. Найбільше було експортовано продовольчої продукції до країн Африки та Азії. Протягом перших двох місяців 2022 року з України було експортовано 10,4 млн т зерна.

За даними Держстату, у 2021 році українські аграрії відправили на експорт морськими шляхами 6 523 тис. т зерна з залишків урожаю попереднього сезону. Протягом січня-лютого 2022 року з українських портів експортували 1 398 тис. т зерна, з них: пшениці і суміші пшениці та жита – 296,6 тис. т, кукурудзи – 895,4 тис. т, ячменю – 120,94 тис. т [72].

Експорт зерна у ЄС, який відбувається автомобільним та залізничним транспортом, за оцінкою УЗА, становить 5% від усього українського експорту зернових (тобто морськими та сухопутними шляхами).

Вивезення зерна з України у довоєнний період здійснювався переважно морськими шляхами. Після анексії Криму у 2014 році та до початку війни в Україні діяли 13 морських портів, 7 із яких знаходяться в Одеській області (Одеський, Білгород-Дністровський, Чорноморський, Ізмаїльський, Ренійський, Південний, Усть-Дунайський), 2 – у Херсонській (Херсонський

та Скадовський), 2 – у Миколаївській (Миколаївський та Ольвія), 1 у Донецькій області (Маріупольський) та 1 у Запорізькій (Бердянський) [72].

Основні обсяги експорту зернових в Україні до війни проходили через порти Миколаєва та Чорноморська та Південної Одеси. Загалом це складало близько 95% зернових вантажів, які вивозили морськими шляхами. Останні 5% припадало на Бердянськ та Маріуполь. Частіше зерно в порти транспортувалося за допомогою залізниці.

Висновки до розділу 2

В даному розділі було проаналізовано ступень забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України та кількість втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку.

Було проаналізовано дані щодо забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України за 2019-2021 роки та вплив війни на території України на цей показник.

Виявлені слабкі місця та перспективи розвитку ступеню забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України у довійськовий період.

Проведено аналіз кількості втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку. Оцінено обсяги виробництва та експорту сільськогосподарської продукції в воєнний час та порівняно з попереднім роком.

На основі усіх зібраних даних буде запропоновано заходи щодо покращення стану продовольчої безпеки країни.

РОЗДІЛ 3. АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

3.1. Особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці

Через розв'язання росією повномасштабної війни з Україною, весь світ опинився на порозі жорсткої економічної та продовольчої криз. Відновлення до звичайного стану продовольчого ринку буде довготривалим і досить складним. Бойові дії на території України призводять до великої кількості негативних наслідків, таких як загибель великої кількості людей працездатного віку, руйнування інфраструктури, утворення продуктового дефіциту, підвищення у декілька разів цін на продовольчі продукти тощо.

Хоча Covid-19 уже навчив фермерів всього світу готуватися до складних ситуацій, однак війна на території України стала справжнім ударом для аграрієв. Окрім вже згаданої епідемії, у 2020 р. в Україні була посуха, яка призвела до найнижчої врожайності за десятиріччя. Фермери з інших регіонів допомагали тим фермерам, чий урожай був знищений. Наприклад, вони привозили в Одесу й Черкаси посівний матеріал для наступного сезону. А у 2021 році трапилася енергетична криза, і ціни на добрива зросли в 1,5-2 рази. Усе це було дзвіночком до того, що фермерам час переглядати свої підходи до ресурсів та економічної ефективності праці [90]. Однак підготовуватися до усіх негод неможливо.

Слід констатувати той факт, що війна впливає саме на центральну складову продовольчої безпеки – забезпеченість продуктами харчування. В структурі забезпеченості населення продовольством дослідники виділяють наступні елементи:

- 1) доступність продуктів харчування:
  - фізична доступність передбачає наявність на продовольчому ринку життєво необхідних продуктів;

- економічна доступність означає фінансову можливість їх отримати;
  - соціальна доступність пов'язується з мінімальною диференціацію різних верств населення стосовно споживання основних груп продуктів, необхідних для підтримки життєдіяльності;
- 2) якість продовольства (продукти з незавершеним строком споживання, без ГМО, необхідної калорійності);
  - 3) стан здоров'я населення, що стає особливо проблемним в умовах погіршення продовольчої безпеки (дефіциту основних продуктів харчування, які формують раціон (добовий, тижневий тощо) пересічного громадянина);
  - 4) нарешті, подовженість життя та демографічна ситуація в умовах тимчасової чи хронічної кризи продовольчої безпеки [78].

Так як через бойові дії владі України необхідно було збільшити обсяги фінансування саме військово-оборонного сектору, то інші аспекти життя країни такі, як продовольча безпека, культура, соціальна складова, спорт та інші, отримували фінансування за «залишковим принципом». Усі ці згадані аспекти життя країни функціонують та розвиваються зараз за рахунок волонтерського руху, соціального підприємництва та краудфандингу.

Волонтерський рух у 2022 році в основному розгорнув свою дію на наступних фронтах:

- допомога військовим на передовій;
- забезпечення роботи гуманітарних штабів;
- інформаційний фронт;
- допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям та тим, кому важко самим подбати про себе;
- допомога тваринам;
- відбудова будинків та іншої інфраструктури;
- медична допомога;

- психологічна допомога;
- правова допомога.

Тож зараз більш детально роздивимося як саме волонтерський рух допоміг у подоланні продовольчої кризи. З початку бойових дій на території України багато закладів харчування переорієнтували свою діяльність на волонтерський напрямок. Так за даними [23] маємо ось таку інформацію щодо обсягів та особливості роботи волонтерських кухень на кінець березня 2022 року (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Обсяги та специфіка роботи волонтерських кухень
на кінець березня 2022 року [23]

Назва закладу/спільноти	Обсяги роботи	Особливості роботи
Співзасновники Kyiv Food Market та «Молодості» об'єдналися із засновником компанії «Верес»	Команда щодоби готує близько 20 000 порцій для українських військових і ТРО, а також лікарень. Ще 4000-6000 порцій щодня безкоштовно роздають в тимчасових соціальних ресторанах для пенсіонерів «Паляниця».	Керівництво вирішили зробити проект «Паляниця» постійно діючим. Зробили благодійний проект, який буде годувати стареньких киян та соціально не захищені верстви населення, а, можливо, й інші міста на постійній основі. Розглядається декілька варіантів: адресна доставка та створення окремих закладів, можливі інші варіанти
Alaska	Щодня готують більше 1000 порцій безкоштовних обідів, загалом уже віддали понад 35 тисяч порцій. Також щодня готують за спеціальним раціоном близько 600 порцій для пацієнтів та персоналу «Охматдиту»	З перших днів війни готує для ЗСУ, ТРО, бомбосховищ, літніх людей і волонтерів
True Burger Bar	З перших днів війни приготував понад 50 000 порцій їжі для захисників України, лікарень та бомбосховищ. Щодня команда робить близько 1000 порцій.	Останнім часом обіди надсилають у Бучу, Ірпінь, Бородянку та Макарів. Дуже велику підтримку надають Українська ресторанна асоціація та World Central Kitchen у постачанні продуктів та інших витратах, пов'язаних з волонтерською діяльністю.

продовження табл. 3.1

Назва закладу/спільноти	Обсяги роботи	Особливості роботи
«Холдинг емоцій !FEST»	Готує десятки тисяч порцій на день. Наприклад, 27 березня приготували понад 30 000 порцій.	Також компанія співпрацює з міжнародною благодійною організацією World Central Kitchen.
Restaron	Засновник розповідає, що на початку березня вийшли на показник у 100 тисяч обідів.	Взяли на роботу людей, які вимушено переїхали з Києва, Бучі, Маріуполя та Харкова.
Rock'n'Roll	Вже відвантажили більше 30 тисяч порцій такої їжі завдяки підтримці мешканців та двох міжнародних фондів	Одну з кухонь Rock'n'Roll у повністю переформували на виробництво вакумованої готової їжі, яку транспортують до гарячих точок Донецької, Харківської та Запорізької областей.
100 років тому вперед	Кухня ресторану, а також dark kitchen готує 1500 порцій на день.	Годують воїнів, територіальної оборони і тих, хто змушений фактично жити у бомбосховищах, теплим харчуванням. У березні Клопотенко та Інна Поперешнюк відкрили другий заклад, бістро «Інші» у Львові з безкоштовним меню.

World Central Kitchen (скорочено — WCK) – це міжнародна гуманітарна організація, яка годує та підтримує українців під час війни росії в Україні. Засновник організації – Хосе Андрес, він особисто супроводжує та роздає гуманітарні товари та продуктові набори постраждалим від війни людям з різних міст України. Команда WCK відвідує найгарячіші точки, щоб доставити продукти людям, які цього потребують [83].

Наданий у табл. 3.1. вище список закладів можна продовжувати майже нескінченно. Але важливо зауважити, що без допомоги закладів харчування на першому етапі війни велика кількість людей могла би залишитися без необхідного харчування.

Окрім закладів харчування допомагали боротися з продовольчою кризою й волонтерські спільноти. Далі більш детально розглянемо діяльність під час війни деяких з них.

Міжнародний благодійний фонд Parimatch Foundation після початку війни запустив нову програму – «Допомога Україні». Головна мета Фонду в рамках цієї програми – забезпечити безпеку, розвиток та реабілітацію дітям та їхнім батькам в країні та тим, хто тимчасово покинув батьківщину. В рамках програми були досягнуті такі результати:

- виділили на підтримку постраждалих від війни – 510 тис. євро;
- доставили гуманітарної допомоги – 50 тон;
- виділили на гуманітарну допомогу – 190 тис. євро;
- кількість переселенців, яким допомогли – 55 тис. осіб;
- надали продуктових наборів – 1 000 штук [30].

СпівДія – волонтерська P2P-платформа, яка ініційована Координаційним штабом з гуманітарних та соціальних питань Офісу Президента України. Ця платформа для тих, кому потрібна допомога, та для тих, хто хоче допомогти потребуючим. Тут допомагають у забезпеченні усім необхідним людям, які постраждали від війни: їжею, засобами гігієни, одягом, прихистком, працевлаштуванням, психологічною та юридичною допомогою та ін. [70].

Також слід згадати про сайт dobro.ua від Української біржі благодійності – це найбільша в Україні фандрайзингова платформа онлайн-благодійності. Тут є безліч проектів, які може підтримати кожен з небайдужих. Серед проектів є й ті, що направлені на підтримку продовольчої безпеки країни [57].

Найгірше у ситуації, що склалася зараз на продовольчому ринку, це те, що фермери не можуть здати продукцію. Дуже велика частина рекордного врожаю 2021 року досі лежить на складах та елеваторах, та який неможливо вивезти. Машинами це робити недоцільно, а в один поїзд поміщається максимум 6 000 т зерна. Для порівняння, один лише Kernel (найбільший в Україні виробник та експортер соняшникової олії) за добу завантажував 100 000 т лише на одному своєму терміналі, а в Україні таких було

десятки [90]. Дуже велику долю продукції наразі неможливо експортувати з України, через відсутність швидкий, ємних та безпечних шляхів для транспортування.

А ще через проблему транспортування у аграріїв з'являються труднощі зі забезпеченням дизелем, добривами, насінниковим матеріалом та інше.

Цього року Мінагрополітики взяло на себе додаткові функції для координації розподілу всього, що необхідно для забезпечення посівної кампанії–2022 (добрив, насінневого матеріалу, дизелю, засобів захисту). Для цього створено спеціальну платформу – agrostatus.org. Для того щоб отримати необхідне, на зазначеній платформі треба заповнити спеціальну заявку з вашими потребами [58].

Від руйнівного впливу війни потерпають інші складові продовольчої безпеки, перед усім, стан і можливості розвитку агровиробництва, а саме: втрачаються можливості вирощування агрокультур через знищення посівів, руйнацію ферм, обмеження транспортування агрокультур до місць їх промислової переробки, врешті решт, через загрози життю фермерам, які працюють на полях.

Безумовно, зниження обсягів українського сільськогосподарського виробництва, спровоковане війною, негативно відбилося на стані ринку продовольчих товарів, ознакою стало підвищення цін та зменшення маси й асортименту продуктів харчування, отже погіршило фізичну та економічну доступність продовольчих товарів.

Зараз органи влади України вживають безпрецедентних заходів, щоб оптимізувати ресурси для допомоги агропромислому комплексу. Залізниця робить усе можливе, щоб експортувати наявну продукцію в максимальних масштабах та імпортувати необхідні ресурси в Україну. Невдовзі мають скасувати в'їзні мита на продукцію. Вживаються заходи, щоб знизити вартість палива для посівної для всіх компаній, що займаються логістикою. А це вже дуже значний внесок до підвищення промислової безпеки країни.

Таким чином продовольча безпека країни знаходиться у кризовій ситуації, тож ситуація потребує обов'язкового втручання державних органів регулювання. Наразі через зменшення обсягів посівної площі, трудового забезпечення країни та значним проблемам з логістикою населення України зіткнулося з проблемою доступності продуктів харчування (як фізичною, так і економічною), через перебої з подачею електроенергії та проблемами транспортування страждає якість продовольчої продукції. В свою чергу через зазначенні проблеми погіршується стан здоров'я людини.

3.2. Обґрунтування системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки

На даний момент влада України розробляє та застосовує різні системи заходів направлені на подолання продовольчої кризи в країні, але цього все одно не вистачає тож мною буде запропонована додаткова система заходів антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки.

Але спочатку розглянемо, що вже зараз допомагає боротись з продовольчою кризою.

Зараз на порталі Дія.Бізнес працюють декілька програм для розвитку та підтримки аграрного бізнесу в Україні. Деякі з них направлені саме на підвищення кваліфікації сільськогосподарських кадрів.

На сайті наведено приклади бізнес-ідей для старту власного аграрного бізнесу. Також там є інформацію щодо необхідних стартових вкладень для започаткування бізнесу. Серед запропонованих бізнес-ідей є наступні проекти: виноградник, вирощування фундуку, вирощування індиків, сироварня, фруктовий сад, фермерське господарство (тваринництво), фермерське господарство (рослинництво), бізнес на вирощування лікарських рослин, культивування технічних конопель, вирощування аквакультури, тепличний бізнес, розведення страусів, ветеринарна клініка, виноробня та інші [9].

Також там можна знайти освітній курс «Бізнес в аграрній сфері Grow up: Agro», який знаходиться у вільному доступі, тож його можуть пройти усі охочі. Необхідно лише авторизуватись.

Курс розроблено та реалізовано Українською асоціацією бізнесу і торгівлі (UBTA) у співпраці з Українським центром сприяння інвестиціям та торгівлі (ITFC) за інформаційної підтримки ДУ «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» та за фінансування Програми USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО). Цей курс містить практичну інформацію про управління фінансами та системний менеджмент, юридичні аспекти ведення агробізнесу, комунікації та маркетинг, управління персоналом, сертифікацію та логістику, дослідження закордонних ринків та головні аспекти успішних переговорів [15].

На сайті Дія.Бізнес також наведено безкоштовні довідники та чеклисти для аграріїв та різні рекомендації такі, як:

- як стати фермером;
- рекомендації для виробників молока;
- рекомендації для бджолярів;
- посібник для експортерів ягід;
- керівні принципи для постачальників сільськогосподарської продукції;
- продаж на ринку органічних продуктів харчування/кормів та напоїв на інші. [9].

Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва також запрошує усіх охочих на безкоштовні курси для освоєння або розвитку знань щодо діяльності в агробізнесі. Серед запропонованих курсів можна виділити:

- пасіка. Від хобі до бізнесу;
- зміна клімату та малий агробізнес;
- ринок землі та малий агробізнес;
- суниця садова. Сучасні технології вирощування;
- малиновий бізнес. Покрокова інструкція;

– вирощування цибулі ріпчастої: секрети гарного врожаю та інші [49].

На сайті Українського проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва також зібрані безкоштовні вебінари, статті та заходи аграрної тематики. А ще є бази знань з таких тем, як: ринок землі, бджільництво, виноградарство, фрукти та ягоди, овочівництво, облік та податки, жінки в агро, дослідження ринку, зберігання, сертифікація, еко-технології, аграрні кадри, бізнес онлайн, розвиток бізнесу, кооперація та інші.

Завдяки порталу Українського проекту бізнес-розвитку плодоовочівництва також можна безкоштовно отримати бізнес-калькулятор, бізнес-калькулятор для бджолярів, бізнес-колесо, бізнес модель КАНВАС, календар для бджоляра, OBS калькулятор, калькулятор мінеральних добрив та інструкції до їхнього використання.

Зазначені вище навчальні курси та вебінари допоможуть збільшити кількість фермерів, які, щонайменше, будуть забезпечувати харчовою продукцію себе та свою родину, а в перспективі своє місто, район, країну.

Міжнародна сільськогосподарська науково-дослідницька компанія Corteva Agriscience з метою зміцнення та відновлення жіночого фермерства в умовах повномасштабної війни, яку росія розв'язала проти України, оголосила про проведення освітньо-грантової програми для жінок-фермерок – TalentA-2022. Програма сприятиме розвитку антикризових навичок в учасниць та надасть їм можливість виграти гранти на загальну суму понад 2,5 мільйони гривень для відновлення бізнесу та соціальної підтримки своїх громад [1]. Ця ініціатива має велике значення у сьогоднішній день, бо на жаль велика кількість чоловіків зараз на фронті, тож завдання забезпечення країни продовольством лягла саме на жіночі плечі. Багатьом з жінок зараз потрібно буде перекваліфікуватись у ті спеціальності, які зараз потрібні найбільше – агрономи, інженери сільськогосподарської техніки та інші.

Наразі Міністерство закордонних справ України сприяє виходу українських експортерів на іноземні ринки та відновленню повноцінної

роботи у воєнний період компаній, різного профілю. Для цього дипломатичні установи України опрацьовують можливості участі представників вітчизняної промисловості у закордонних виставкових заходах на безоплатній або пільговій основі [31].

Після проходження навчання потенційним кадрам, які у майбутньому допоможуть у вирішенні продовольчої кризи потрібно буде знайти фінансування для реалізації своїх проєктів.

Зараз для бізнесменів України доступні наступні державні програми [45]:

- державна служба зайнятості надає підтримку безробітним для організації власної справи у вигляді одноразової матеріальної допомоги, навчання та консультацій;
- урядова програма підтримки утримання корів 5000 гривень на голову;
- до 50 % відшкодування вартості об'єктів із зберігання та переробки зерна;
- до 80 % на закуплені племінні тварини, бджоли, сперму та ембріони;
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.

Також зараз доступні наступні грантові програми [45]:

- розвиток МСП (розмір гранту від 4 500 до 20 000 EUR);
- грант на переробне підприємство (розмір гранту до 8 000 000 UAH);
- грант на теплицю (розмір гранту до 7 000 000 UAH);
- грант на власну справу (розмір гранту до 250 000 UAH);
- грант на сад (розмір гранту до 400 000 UAH);
- грант на створення або розвитку тепличного господарства (розмір гранту визначається індивідуально);

- грант на створення або розвиток переробних підприємств (розмір гранту до 8 000 000 UAH);
- грант на створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (розмір гранту визначається індивідуально) та інші.

До вже існуючої системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки я пропоную додати наступне.

Після закінчення війни на території України буде потрібна допомога світової спільноти за для ще більшого підвищення рівня кваліфікації кадрів, аби якомога скоріше повернути потужності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції до довійськових масштабів.

Для цього знадобляться міжнародні освітні програми, за допомогою яких, закордонні представники агросектору могли б ділитися досвідом та знаннями з українськими аграріями. В свою чергу українці змогли б отримати необхідний досвід на стажуванні закордоном.

Також для залучення нових молодих кадрів до агросектору, я запропоную ввести державні квоти на спеціальності аграрної направленості у закладах вищої освіти. Необхідно буде провести кампанію з популяризації цих спеціальностей серед молоді.

Наступним важливим заходом для подолання продовольчої кризи можна назвати повернення працездатного населення до села. Для цього державі необхідно буде розробити спеціальну програму. Серед заходів, які можна додати у цю програму, я би запропонувала наступне:

- пільгові програми навчання у ВЗО для сільчан з умовою подальшого працевлаштування у селі;
- пільгове навчання для сільчан на курсах підвищення кваліфікації у онлайн та офлайн форматах;
- розвиток інфраструктури у селах (будівництво сучасних шкіл, дитячих садочків, лікарень тощо);
- програми доступного житла для молодих кадрів;

– гарантоване забезпечення мінімальним необхідним набором для початку власної агро справи (добрива, техніка, паливо).

Усе це допоможе в майбутньому розвивати аграрний сектор України, що в свою чергу покращить стан продовольчої безпеки країни.

3.3. Обґрунтування системи антикризових заходів щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України

За результатами дослідження можна сказати, що для зменшення впливу, а у перспективі й подолання зростаючої продовольчої кризи потрібно:

- відновлення функціонування логістичних центрів в Україні;
- пошук нових шляхів експорту продукції;
- організація інструментів підтримки представників аграрної промисловості;
- відновлення інфраструктури на постраждалих територіях;
- завершення військових дій перемогою над агресором;
- розширення світової співпраці в аграрному секторі;
- організація «no waste» виробництв аграрної продукції;
- залучення працездатного населення до сільських районів;
- підвищення доходів громадян України;
- залучення молодих та кваліфікованих кадрів.

Усі ці зазначені заходи допоможуть зберегти кількість виробників аграрної продукції, стабілізувати ситуацію на ринку продовольчих продуктів та не допустити розвитку продовольчої кризи на території України.

Вже зараз керівництвом України запропоновано та введено деякі заходи, які допомагають вирішити ситуацію з продовольчою безпекою. Це й безліч доступних та безкоштовних навчальних програм для аграріїв та тих, хто прагне ними стати, податкові пільги для них, початок вирішення проблеми експорту готової продукції (зерновий коридор) та інше.

Для вирішення завдань продовольчої безпеки на додачу до анонсованої державою програми компенсації відсотків за кредитами на покриття будь-яких витрат, пов'язаних зі здійсненням сільськогосподарської діяльності [61], доцільно запуснути програми державно-приватного партнерства. За ними уряд постачатиме пально-мастильні матеріали підприємствам, які погоджуються висівати сільськогосподарські культури, визначені державою, а також здійснювати форвардні державні та місцеві закупівлі продукції нового врожаю. Це дозволить скоригувати структуру посівних площ сільськогосподарських культур (можливо, включно із пересіванням частини озимих посівів) згідно із пріоритетами задоволення внутрішнього ринку важливими соціальними продуктами харчування.

Зараз більш детально розглянемо досягнення країни у вирішенні проблеми транспортування продовольчої продукції. Після початку війни компанії перейшли в аварійний режим роботи. У порівнянні з довоєнним періодом експорт зерна знизився на 90%. Зараз представники агроіндустрії планують відкрити європейський ринок шляхом автомобільних та залізничних вантажоперевезень. Проте цими шляхами все одно неможливо буде вивезти довоєнний обсяг продукції.

Після довгих та складних перемовин в яких брали участь ООН, уряди України, Туреччини та росії 22 липня в Стамбулі була підписана «Зернова угода» терміном на 120 днів з можливістю подовження. Результатом цієї угоди стало розблокування для експорту аграрної продукції трьох українських чорноморських порти («Одеський», «Чорноморський» та «Південний»). Завдяки цьому Україна змогла знов повернутися на світову торговельну арену.

У перші місяці війни Україні вдавалося вивозити від 200 тис. т зернових в березні до 2 млн т – в червні. В свою чергу довоєнні показники складали 5-6 млн т на місяць [38].

Але з відкриттям на початку серпня трьох чорноморських портів експорт аграрної продукції вийшов на новий рівень. За підрахунками Мінагрополітики, у липні цього року наша країна експортувала близько 2,8

млн т агропродовольства, а у серпні цей показник виріс до 4,6 млн т, з яких 1,7 млн т вивезено через морські порти. За оперативними даними, на кінець вересня морським транспортом вже експортовано понад 3,7 млн т продукції [38].

У табл. 3.2. та на рис. 3.1 відображена структура загального обсягу відправок на світовий ринок за 7 воєнних місяців у розрізі культур.

Таблиця 3.2.

Структура загального обсягу відправок на світовий ринок
за 7 воєнних місяців [38]

Назва сільськогосподарської культури	Обсяг, млн. т
Кукурудза	7,9
Пшениця	3,4
Соняшникова олія	1,9
Насіння соняшника	1,7
Ріпак	1,6
Шроти	1,081
Ячмінь	0,843
Соеві боби	0,741
Соева олія	0,126

Рис. 3.1. Структура обсягу відправок на світовий ринок
за 7 воєнних місяців

Як видно з наведених у табл. 3.2 даних більше всього експортовано було кукурудзи, вдвічі менше за обсягом – пшениці, та майже в 4 рази менше від лідера експорту – соняшникової олії та ріпаку.

За 88 днів роботи «Зернового коридору» з України відбуло 397 кораблів із вантажем у 9 млн т. Приріст обсягів вивезеної с/г продукції Коридором останніми тижнями становить орієнтовно 1 млн т. Частка Африки в загальній структурі відвантажень пшениці становить 25,16 %. До країн, які потерпають від гуманітарної кризи, вивезено 23% пшениці [89].

Після аналізу роботи «зернової угоди» можна зробити висновок, що за результатом роботи 120 днів «зернового коридору» можна буде експортувати близько 9,5 млн т продукції. Це дасть можливість країні значно збільшити валютну виручку та покращить фінансову спроможність вітчизняних аграрних виробників [38].

Запропонована наступний план реалізації системи антикризових заходів щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Перший та найважливіший крок для подолання продовольчої кризи – це, безумовно, закінчення військових дій на території України перемогою над агресором. Без цього майже всі наступні запропоновані заходи не матимуть належного ефекту, а деякі взагалі неможливо буде втілити.

Після закінчення війни Україна отримає репарації, за рахунок яких буде відновлено інфраструктуру країни, а мешканці отримають гуманітарну та іншу необхідну допомогу. Репарація (від лат. *reparatio* – відновлення) – це відшкодування за завдані війною збитки, яке держава-агресор виплачує на користь країни-переможниці. Слід зауважити, що ці відшкодування не обов'язково мають бути у грошовій формі. Але скоріш за все обсягів репарацій може не вистачити, тож потрібно буде звертатися за додатковою фінансовою допомогою до світової спільноти.

На відновлення України від завданої шкоди буде потрібно багато ресурсів: грошових, трудових, продовольчих та інших. Але перш ніж відновлюватися від війни, потрібно спочатку оцінити обсяги реальних збитків

та завданої шкоди. Бо зараз невідомо навіть реальні збитки для інфраструктури промисловості та інше, особливо на територіях, які вже довгий час знаходяться під окупацією.

Далі повинен початися не менш важливий та кропіткий процес – розмінування територій, аби люди змогли повернутися до своєї довоєнної праці. Після розмінування полів та заводів по переробці продовольчих товарів країна зможе знов почати виготовляти продовольчу продукцію у довоєнних масштабах та навіть більших – це, безумовно, допоможе у подоланні продовольчої кризи у країні.

Стихійне переселення населення зі східних областей України до центральних та західних, а також міграція українців за кордон можуть призвести до істотної зміни професійного та демографічного складу постраждалих територій, особливо у колись промислових районах великих міст та моно-містах. Є ризик втрати соціального капіталу цілих галузей економіки та соціальних укладів (система виховання та освіти дітей, сервіс, сфера охорони здоров'я, наукова та інженерно-конструкторська сфери діяльності); – руйнування виробничо-коопераційних зв'язків бізнесу, що особливо болісно – для агропромислових та великих промислових груп.

За деякими даними [76], в Україні місце проживання вимушено залишили, за різними оцінками, від 11 до 13 млн осіб, із них понад 6 мільйонів – виїхали за межі країни (близько 5 млн – до країн ЄС). Тож потрібно буде розгорнути програму для повернення українців додому та залучення нових кадрів до країни. Без потрібних обсягів робочої сили неможливо буде функціонування АПК, яке б могло показувати потрібні для подолання продовольчої кризи обсяги виробництва. При цьому також необхідно буде звернутися до зазначених вище заходів щодо навчання нових та підвищення кваліфікації сільськогосподарських кадрів.

Під час сезонних польових робіт доцільно використовувати сільськогосподарську техніку на кооперативних принципах, зокрема на рівні міжмуніципальної співпраці, збільшувати інтенсивність використання техніки

завдяки залученню вимушених переселенців, які володіють відповідними практичними знаннями, як операторів техніки.

Особливого значення набуває зберігання та первинне перероблення сільськогосподарської продукції. Для вирішення пов'язаних із цим проблем доцільно скористатися результатами децентралізації та збільшенням спроможності громад. Зокрема, провести інвентаризацію переданого у власність громад майнового комплексу з метою можливого перепрофілювання окремих об'єктів під складські, холодильні та інші потужності для зберігання та первинного перероблення сільськогосподарської сировини. Одночасно із цим підтримувати розвиток подвірних господарств з вирощування худоби та птиці, сприяючи постачанню молодняка й кормів, реалізації їх продукції на місцевих ринках, викупуваючи продукцію для задоволення потреб соціальної інфраструктури [60].

Також зараз деякі з фермерських господарств звертаються до того, щоб організувати в себе повну переробку продукції: виготовляти крупи, робити закрутки й інші продукти для власного спожитку [90]. Це є відображенням того, як люди та підприємства починають замислюватися про продовольчу безпеку свого регіону та країни. Щоб у регіонах не було дефіциту їжі, треба виготовляти свою готову продукцію, а не лише розвивати експортний потенціал сировини.

Слід зауважити, що без розширення світової співпраці в аграрному секторі неможливо буде подолати наростаючу продовольчу кризу. Для цього буде доцільно звернутись до наступних заходів:

- закликати всі країни продовжувати брати участь у багатосторонніх форумах;
- закликати всі країни та зацікавлені сторони визнати, що сама природа глобальних потрясінь така, що країни не несуть індивідуальної відповідальності, і тому рішення повинні ґрунтуватися на глобальному, а не тільки на рівні ризику країни;

- негайно і ефективно використовувати всі існуючі механізми для вирішення продовольчої кризи;
- закликати не тільки країни, а й приватний сектор, громадянське суспільство і благодійний сектор допомогти найбільш вразливим верствам населення.

Висновки до розділу 3

В даному розділі було проаналізовано особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці, також були обґрунтовані системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки та щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Було виявлено, що продовольча криза в середині країни на початку війни вирішувалась за рахунок волонтерського руху, соціального підприємництва та краудфандингу. Потім вирішенням даної проблеми почала займатися влада.

Для підвищення кваліфікації кадрів в агросекторі були створені освітні програми за підтримкою держави та міжнародних спільнот. Також зараз діють державні та грантові програми з підтримки агросектору.

Були виділені наступні заходи для подолання зростаючої продовольчої кризи: завершення військових дій перемогою над агресором; відновлення функціонування логістичних центрів в Україні; пошук нових шляхів експорту продукції; організація інструментів підтримки представників аграрної промисловості; відновлення інфраструктури на постраждалих територіях; розширення світової співпраці в аграрному секторі; залучення молодих та кваліфікованих кадрів.

ВИСНОВКИ

В ході виконання випускної кваліфікаційної роботи було проаналізовано сутність продовольчої безпеки, особливості її управління та інформацію щодо основ антикризового управління, ступень забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому та зовнішньому ринках України та кількість втрачених потужностей, що гарантували продовольчу безпеку, особливості кризової ситуації у продовольчій безпеці, також були обґрунтовані системи антикризових заходів щодо забезпечення виконання продовольчої безпеки та щодо підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Виявлено, що зараз є потреба в зростанні обсягів виробництва харчових продуктів на основі вдосконалення методів та підвищення ефективності виробництва, запобігання негативним екологічним наслідкам від ведення виробничої діяльності та впровадження дієвого механізму розподілу продовольства. Останнє, у свою чергу, залежить від можливості досягнення узгоджених дій всіх країн світу незважаючи на рівень їх продовольчого забезпечення.

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що Україна – аграрна держава, але ще до початку військових дій на її території у країні були вже невеликі проблеми з забезпеченням продовольчої безпеки населення. 2020 рік був складним для сільськогосподарського сектору: по-перше це був «пандемічний» рік, а по-друге у цей рік була страшна посуха. А ось наступний 2021 рік відзначився рекордним за останнє десятиріччя врожайністю. Однак через початок бойових дій реалізувати зібраний врожай за кордон стало надто складно.

Через те, що Україна є однією з головних житниць світу, від обсягів виробництва та сталості експорту її сільськогосподарської продукції залежать десятки країн. Тож вплив від початку війни відчули продовольчі безпеки не лише України, а й країни-експортери її с/г продукції. Можна сказати, що через зазначені події порушився баланс світової продовольчої безпеки. Головною

перешкодою для стабільного експорту продукції стало блокування морських портів на чорноморському березі.

Підсумувавши усе зазначене вище були виділені наступні заходи для подолання зростаючої продовольчої кризи:

- завершення військових дій перемогою над агресором;
- відновлення функціонування логістичних центрів в Україні;
- пошук нових шляхів експорту продукції;
- організація інструментів підтримки представників аграрної промисловості;
- відновлення інфраструктури на постраждалих територіях;
- розширення світової співпраці в аграрному секторі;
- залучення молодих та кваліфікованих кадрів.

Вже зараз урядом України вирішуються деякі з зазначених проблем:

- повернення частина окупованих територій;
- підписання «зернової угоди»;
- збільшення обсягів експорту залізничним та автомобільним транспортом;
- забезпечення усім необхідним для посівної кампанії-2022;
- впровадження державних та грантових програм для аграріїв;
- впровадження програм фінансової підтримки для агробізнесу;
- створення освітніх програм для аграріїв.

Зрозуміло, що до подолання усіх наслідків завданої шкоди від військових дій на території України знадобиться не один рік, але завдяки злагодженій роботі та вдалим управлінським рішенням усе це можливо досягти якомога скоріше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Corteva сприятиме відновленню жіночого фермерства у військовий час. Agravery: веб-сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/corteva-spriatime-vidnovlennu-zinocogo-fermerstva-u-vijskovij-cas>
- 2) Country meters. Населення землі: веб-сайт. URL: <https://countrymeters.info/ru/World>
- 3) Cross-Country Indexes, Year-over-Year Change: веб-сайт. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61015894>
- 4) Food security : веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Food_security
- 5) Global Food Security Index 2021: веб-сайт. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2022/03/GFSI2021.pdf>
- 6) UN Report: Global hunger numbers rose to as many as 828 million in 2021: веб-сайт. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/06-07-2022-un-report--global-hunger-numbers-rose-to-as-many-as-828-million-in-2021>
- 7) War in Ukraine: WFP calls for ports to reopen as world faces deepening hunger crisis": веб-сайт. URL: <https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-wfp-calls-ports-reopen-world-faces-hunger-crisis>
- 8) Аграрії намолотили майже 31 мільйон тонн зерна, з яких майже 150 тисяч тонн гречки. Українська аграрна конференція: веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/agrariyi-namolotili-mayzhe-31-milyon-tonn-zerna-z-yakih-mayzhe-150-tisyach-tonn-grechki>
- 9) Аграрний бізнес. Дія.Бізнес: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/agribusiness>
- 10) Антикризове управління: навчальний посібник / В. І. Борзенко – Х. :Видавництво Іванченка.І С., 2016. – 232 . с
- 11) Бабенко А.А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф.

дис. канд. екон. наук; Луган. нац. аграрний ун-т. / А.А. Бабенко. — Луганськ, 2005. — 24 с.

12) Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України у 2021 році: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/Zb_bsph2021.pdf

13) Береговой В. К. Проблеми продовольчої безпеки України / Береговой В. К. // Економіка АПК. – № 5. – 2011. – С. 71-78

14) Березін О. В Проблеми формування продовольчого ринку України: моногр. / О. В. Березін. - К .: Вища школа, 2002. - 211 с.

15) Бізнес в аграрній сфері Grow up: Agro. Дія.Бізнес: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/courses/biznes-v-agrarnij-sferi-grow-up-agro>

16) Бойко В. І. Про деякі аспекти продовольчої безпеки і світові тенденції вирішення проблем / В. І. Бойко, О. А. Козак// Збір. матер. Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. - К .: ННЦ "ІАЕ", 2011. - С. 161-184.

17) В Україні завершена посівна кампанія 2022. Міністерство аграрної політики та продовольства України: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zavershena-posivna-kampaniya-2022>

18) Вараксіна О.В. Теоретичні основи продовольчої безпеки як економічної категорії / О.В. Вараксіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. — 2013. — № 1 (56). — С. 50—55.

19) Варченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О. Варченко // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 53-59.

20) Варченко О. До питання поєднання державного і ринкового регулювання продовольчої безпеки / О. Варченко // Економіка України. — 2004. — № 7. — С. 53—59.

21) Варченко О.М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці / О.М. Варченко // Економіка та управління АПК: збірник

наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5 (85). – С. 11–16.

22) Визначення терміну «антикризове управління»: веб-сайт. URL: https://studopedia.com.ua/1_299402_viznachennya-terminu-antikrizove-upravlinnya.html

23) Від великих ресторанних мереж до волонтерських ініціатив/ The Village: веб-сайт. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/food/food-guide/324773-volonerski-kuhni-viyua-2022>

24) Власов В.І. Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 22–26.

25) Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі: Монографія / Гойчук О. І. – К. : Науково–методичний центр аграрної освіти, 2003. – С. 6.

26) Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні: веб-сайт. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2019/01/6>

27) Гойчук О. І. Продовольча безпека: моногр. / О. І. Гойчук. - Житомир: Полісся, 2004. - 348 с.

28) Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія / Гойчук О. І. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с

29) Губені Ю. Е. Аспекти інтернаціоналізації агробізнесу в ідентифікації продовольчої безпеки / Ю. Е. Губені // Зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. “Сучасні проблеми та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору економіки України”. - К. : ННЦ “ІАЕ”, 2015. - С. 90-94.

30) Допомога Україні. Parimatch Foundation: веб-сайт. URL: <https://parimatch.foundation/dopomoha-ukraini/>

31) Допомога українським експортерам для виходу на іноземні ринки. Дія.Бізнес: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/eksport/dopomoga-ukrainskim-eksporteram-dla-vihodu-na-inozemni-rinki>

32) Доходи та витрати населення України: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/arh_dvn_kv_u.htm

33) Експорт продовольства в Африку: Огляд. Українська аграрна конференція: веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/eksport-prodovolstva-v-afriku-oglyad>

34) Експорт України 2022: вплив пів року війни на географію та обсяги продажів. Дія.Бізнес: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/eksport/eksport-ukraini-2022-vpliv-piv-roku-vijni-na-geografiu-ta-obsagi-prodaziv>

35) Закон України «Про основи продовольчої безпеки України»: веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=7>

36) Зарубіжний досвід державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки: веб-сайт. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_2_2019ua/3.pdf

37) Звернення Президента України Володимира Зеленського за підсумками 75-го дня війни: веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Qf_9-hQ1CUw

38) Зерновий коридор життя: як Україна повертає статус світової житниці. УНІАН: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/zernoviy-koridor-zhittya-yak-ukrajina-povertaye-status-svitovoji-zhitnici-12001041.html>

39) Календар оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2021 році: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/expres_2021.html

40) Календар оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2022 році: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/express/expres_u.html

41) Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. 252 с.

42) Кочетков О. В. Формування системи показників продовольчої безпеки країни / О. В. Кочетков, Р. В. Марков // Економіка АПК. - 2002. - № 9. - С. 43-49.

43) Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О.В. Кочетков, Р.В. Марков // Економіка АПК. — 2002. — № 9. — С. 142—158.

44) Лушпаєв С.О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 2. — С. 211—214.

45) Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. Дія.Бізнес: веб-сайт. URL:

<https://business.diia.gov.ua/marketplace/finansuvanna#marketplace>

46) Маслош О. В. Війна Росії проти України: наслідки для експорту аграрної продукції / О. В. Маслош, А. Ю. Щеглова // Технологія-2022 : XXV матеріали міжнар.наук.-техн. конф., 27 травня 2022 р., м. Сєверодонецьк. / [укл. : Тарасов В.Ю., Зубцов Є.І.]. – Сєверодонецьк : [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля], 2022. –153с.

47) Маслош О. В. Динаміка зміни споживчих цін на продукти харчування в країнах Азії за період воєнних дій в Україні / О. В. Маслош, А. Ю. Щеглова // Цілі сталого розвитку: проблеми і можливості досягнення в Україні та світі: матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених, 20 жовтня 2022 р., м. Київ. – Київ : [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля], 2022. – 207 с.

48) Маслош О. В. Забезпечення роботи аграрного виробництва України в умовах воєнного часу / О. В. Маслош, А. Ю. Щеглова, В.І. Шестопапов // Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону: збірник тез доповідей V міжнар.наук.-практ. конф., 27 квітня 2022 р., м. Сєверодонецьк. – Сєверодонецьк : [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля], 2022. –153с.

49) Навчальні матеріали. АгроВікі: веб-сайт. URL:
<https://uhbdp.org/courses-and-webinars?type=course>

50) Настич В.Г. Продовольча безпека як складова національної безпеки України / В.Г. Настич// Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. - № 3 (23). – С.43-48.

51) Немченко В. В. Продовольча безпека: макро– та мікроекономічний аспекти / В. В. Немченко, А. В. Немченко // Економіка харчової промисловості. – № 2. – 2013. – С. 16-18.

52) Немченко В.В. Продовольча безпека України / В.В. Немченко/ Збірник наукових праць ВАНУ. - Серія: Економічні науки. 2012. - №4 (70) Том 2 . – С.179-183.

53) Овечкіна О.А., Маслош О.В., Шестопапов В.І., Щеглова А.Ю. Стан економічної доступності продовольчих товарів на період початку війни України з РФ: національний та світовий аспекти дослідження/О.А. Овечкіна, О.В. Маслош, В.І. Шестопапов, Щеглова А.Ю.//Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - 2022. - № . - С. (прийнята до публікації)

54) Онегіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В. Онегіна // Економіка України. – 2010. – № 11. – С. 62–72.

55) Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 5–12.

56) Пасхавер Б. Й. Продовольча доступність / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. - 2001. - № 7. - С. 69-77.

57) Платформа добрих справ в Україні: веб-сайт. URL: <https://dobro.ua>

58) Посівна-2022. Спеціальна платформа закриває потреби. Agroportal: веб-сайт. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/posivna-2022-specialna-platforma-zakrivaye-potrebi>

59) Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року "Деякі питання продовольчої безпеки»: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п#Text>

- 60) Проблемні аспекти посівної кампанії в Україні у 2022 році: веб-сайт. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/problemni-aspekty-posivnoyi-kampaniyi-v-ukrayini-u-2022-rotsi#_ftn1
- 61) Програма «Доступні кредити 5-7-9%» : веб-сайт. URL: https://bdf.gov.ua/storage/files/dodatok-5-7-9_27-05-2022.pdf
- 62) Прунцева Г.О. Економічна сутність поняття "продовольча безпека" країни / Г.О. Прунцева // Інноваційна економіка. — 2016. — № 1—2. — С. 34—37.
- 63) Прунцева Г.О. Економічна сутність поняття "продовольча безпека" країни / Г.О. Прунцева // Інноваційна економіка. — 2016. — № 1—2. — С. 34—37.
- 64) Резнікова О.С. Продовольча безпека в умовах глобалізації економіки: теорія, методологія, практика /О.С. Резнікова// авт. д.е.н. . – 2012. - 52с.
- 65) Рослинництво України у 2021 році: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf
- 66) Саблук П. Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білоус, В. І. Власов // Економіка АПК. - 2009. - № 10. - С. 3-7.
- 67) Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. Економіка АПК. 2011. № 5. С. 3–16.
- 68) Світовий досвід функціонування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки: веб-сайт. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/813>
- 69) Сеперович Н. Соціальний аспект продовольчої безпеки / Н. Сеперович // Актуальні питання аграрної політики : зб. робіт 2002-2003 рр., Проект “Аграрна політика для людського розвитку”. - К., 2003. - С. 339-499.
- 70) СпівДія: веб-сайт. URL: <https://spivdiia.org.ua>
- 71) Стежко Н. В. Продовольча проблема в умовах глобалізації світової економіки : монографія / Стежко Н. В. – Кіровоград : ТОВ «Поліграф сервіс», 2014. – 356 с.

72) Суворий експорт 2022: як під час війни продати українське зерно та запобігти продовольчій катастрофі у світі? Latifundist: веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/969-suvorij-eksport-2022-yak-pid-chas-vijni-prodati-ukrayinske-zerno-ta-zapobigti-prodovolchij-katastrofi-u-sviti>

73) Сухоруков А. І. Національна економічна безпека / А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук / за ред. д. е. н., проф. А. І. Сухорукова. – Житомир : ПП „Рута”, 2010. – 384 с.

74) Тваринництво України у 2021 році: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_tv_2021.pdf

75) Тринько Р. І. Продовольча безпека: аналітична діагностика : моногр. / Р. І. Тринько. - Львів, 2010. - 168 с.

76) Україна-2022: економічна політика в умовах війни з Росією: веб-сайт. URL: <https://sg-sofia.com.ua/ukraine-2022-ekonom-politika-v-uslov-voine-s-russia-ua>

77) Українські аграрії завершують сівбу озимих зернових. Українська аграрна конференція: веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/ukrayinski-agrariyi-zavershuyut-sivbu-ozimih-zernovih>

78) Ульянченко О.В., Прозорова Н.В. Продовольча безпека – основа національної безпеки держави. Міжнародний конгрес «Світ». URL: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5

79) Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях і відповідях [Текст] / за ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2014. – 362 с.

80) Хорунжий М. Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. - 2003. - № 6. - С. 9-16.

81) Царенко О. М. Екологізація виробництва як основа продовольчої безпеки України / О. М. Царенко, П. В. Тарахов, В. М. Щербань // Економіка АПК. - 2001. - № 5. - С. 15-20.

- 82) Через війну Україна втратила до 15% тваринництва. Agroexpert: веб-сайт. URL: <https://agroexpert.ua/22730-2/>
- 83) Чим займається World Central Kitchen в Україні. Posteat: веб-сайт. URL: <https://posteat.ua/news/chim-zajmayetsya-world-central-kitchen-v-ukraini/>
- 84) Шебаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК: монографія / Шебаніна О.В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 368 с.
- 85) Шкаберін В.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В.М. Шкаберін; Гуманіт.ун-т "Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.". — Запоріжжя, 2006. — 20 с.
- 86) Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність, напрямки, забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько : монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с
- 87) Шпикуляк, О. Інституції аграрного ринку [Текст] : монографія / О. Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 480 с.
- 88) Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України : Монографія / Шубравська О. В. – К. : Інститут економіки НАН України, 2002. – 203 с.
- 89) Щотижня з України «Зерновим коридором» вивозиться майже 1 млн тонн агропродукції. Українська аграрна конференція: веб-сайт. URL: <http://agroconf.org/content/shchotizhnya-z-ukrayini-zernovim-koridorom-vivozitsya-mayzhe-1-mln-tonn-agroprodukcii>
- 90) Як війна вплинула на сільське господарство України. OneSoil blog: веб-сайт. URL: <https://blog.onesoil.ai/ua/wartime-ukraine-farming>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Зміна споживчих цін на найважливіші продукти 2021 та 2022 років [39, 40]

Хліб і хлібопродукти	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,2	0,4	0,8	0,4	2,3	1,8	1,3	2,3	4,6	6,8	3,7	3,9	2,3
Хліб	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,2	0,4	1,1	1,9	2,2	1,9	1,9	2,8	2,4	2,7	1,4	2,5	1,1
Макаронні вироби	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,1	-0,4	0,6	1,5	1,7	1,6	0,7	1,5	5,1	8,6	3,2	2,3	0,4
М'ясо та м'ясопродукти	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,8	0,9	1,7	1,1	0,5	0,2	1,3	0,9	3,5	1,3	0,4	3,3	1,5
Риба та продукти з риби	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,1	0,3	0,7	0,4	1,1	0,7	0,4	2,1	5,4	7,1	5,9	2,8	1,9
Молоко	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,1	0,7	1,9	1,9	2,9	3	1,5	2,1	2,6	1,7	-0,1	0,6	0,4
Сир і м'який сир	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0	-0,2	1,3	1,5	2,2	1,3	0,8	2,1	5,3	2,4	1,1	0,3	0,9
Яйця	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,3	18	13,6	1,1	0,9	10	3,9	-5,7	2,1	-28,4	-21,2	17,2	8,7
Масло	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	0,6	0,4	1,6	1,9	1,7	1,3	1	4,1	4,2	3,3	0,8	1,3	1,1
Олія соняшникова	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	-0,7	-1	-0,9	-1,6	-0,5	-1,4	-0,5	0,9	6	3,8	0,5	2,1	0,7
Фрукти	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	-0,5	-5	-3,4	-6,6	-7,6	-3,9	2,5	2,6	21,3	14,9	11,5	-1,1	-5,4
Овочі	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	-8,1	-18,3	3	10,6	7,8	9,1	20,5	12,1	15,5	8,5	5,4	5,2	-1,9
Цукор	Дата	07.21	08.21	09.21	10.21	11.21	12.21	01.22	02.22	03.22	04.22	05.22	06.22	07.22
	%	6,7	3,6	-0,1	-3,1	1,2	-2,4	-0,8	-0,4	7,9	2,2	-1,3	10,9	0,8

ДОДАТОК Б

Споживання продуктів харчування в окремих країнах у 2021 році та їх місце у світовому рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки [5,12]

	Споживання продуктів харчування на одну особу за рік, кг							Глобальний індекс продовольчої безпеки	
	М'ясо та м'ясні продукти	Молоко та молочні продукти	Овочі	Картопля	Риба та рибні продукти	Олії рослинні	Цукор	Місце у рейтингу	Значення індексу
Австрія	90	182	91	59	13,9	15	42	2	81,3
Бразилія	106	139	51	19	9	22	39	63	60,6
Індія	5	74	89	26	6,8	9	20	71	57,2
Італія	79	200	100	36	29,8	27	32	18	76,4
Канада	95	161	102	82	21,8	26	35	7	79,8
Китай	70	23	381	44	50,8	9	7	34	71,3
Нідерланди	57	314	71	76	21,9	15	36	6	79,9
Німеччина	80	169	88	65	12,6	17	37	11	78,7
Польща	86	182	124	99	12,4	7	44	22	74,9
Румунія	79	228	142	97	8,3	15	27	29	72,4
США	130	231	107	50	22,1	20	33	9	79,1
Україна	53	201,5	165,9	132,4	13,2	13,6	28,5	58	62
Фінляндія	75	336	85	58	33,5	3	29	4	80,9
Чехія	89	145	77	66	9,3	18	30	14	77,8
Японія	53	47	97	19	47	15	16	8	79,3

ДОДАТОК В

Товарна структура зовнішньої торгівлі України у 2022 році [40]

Період	Експорт			Імпорт			Назва товарів
	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	
січень	130,8	173,5	130,8	144,4	143,3	144,4	Живі тварини, продукти тваринного походження
	1739,0	259,5	1739	230,5	124,1	230,5	Продукти рослинного походження у т.ч.
	1561,7	2777	1561,7	13,9	100,9	13,9	зернові культури
	874,1	170,3	874,1	30,2	134,2	30,2	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	392,5	162,5	392,5	231,1	133,3	231,1	Готові харчові продукти
січень-лютий	246,9	158,8	116,1	270,1	127,8	125,7	Живі тварини, продукти тваринного походження
	3236,0	209,9	1497	4613	106,5	230,8	Продукти рослинного походження у т.ч.
	2896,3	219,1	1334,6	33,6	74,1	19,7	зернові культури
	1473,0	138,1	598,9	58,5	118,1	28,3	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	720,4	127,0	327,9	482,0	118,7	250,9	Готові харчові продукти
I квартал	300,2	119,3	53,3	300,8	85,9	30,7	Живі тварини, продукти тваринного походження
	3734,2	149,5	498,2	560,1	77,1	98,8	Продукти рослинного походження у т.ч.
	3289,9	151,8	393,6	55,1	59,1	21,5	зернові культури
	1672,9	108,4	199,9	64,7	72,6	6,2	Жири та олії тваринного або рослинного походження

	810,4	90,2	90	543,1	75,7	61,1	Готові харчові продукти
Період	Експорт			Імпорт			Назва товарів
	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	
січень-квітень	412,5	109,6	112,3	359,5	76,7	58,7	Живі тварини, продукти тваринного походження
	4148,6	119,6	414,4	709,1	78,1	149	Продукти рослинного походження у т.ч.
	3556,1	119,6	266,2	77,7	72,4	22,6	зернові культури
	1931,9	117,9	259	88,0	66,4	23,3	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	925,7	92,9	115,3	670,8	67,9	127,7	Готові харчові продукти
січень-травень	544,7	111,6	132,2	443,8	76,7	84,3	Живі тварини, продукти тваринного походження
	4751,0	109,6	602,4	866,2	80,6	157,1	Продукти рослинного походження у т.ч.
	3873,9	101,6	317,8	84,1	73,1	6,4	зернові культури
	2284,9	81,2	353	111,4	67,5	23,4	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	1050,1	66,2	124,4	857,6	66,0	186,8	Готові харчові продукти
I півріччя	683,7	114,2	139	546,3	80,6	102,5	Живі тварини, продукти тваринного походження
	5479,6	108,6	728,6	1032,4	86,3	166,2	Продукти рослинного походження у т.ч.
	4234,8	95,2	360,9	93,6	79,0	9,5	зернові культури
	2753,8	83,5	468,9	132,9	65,9	21,5	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	1189,1	63,7	139	1050,2	66,4	192,6	Готові харчові продукти

Період	Експорт			Імпорт			Назва товарів
	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	млн дол. США	у % до такого ж періоду у 2021 р.	приріст у цьому місяці	
січень-липень	825,6	116,9	141,9	637,7	80,7	91,4	Живі тварини, продукти тваринного походження
	6193,8	105,5	714,2	1167,2	895	134,8	Продукти рослинного походження у т.ч.
	4631,7	89,8	396,9	101,7	83,5	8,1	зернові культури
	3162,2	83,9	408,4	155,1	67,0	22,2	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	1332,6	62,2	143,5	1277,7	67,8	227,5	Готові харчові продукти
січень-серпень	957,5	118,3	131,9	728,4	78,7	90,7	Живі тварини, продукти тваринного походження
	7278,3	94,7	1084,5	1300,0	91,5	132,8	Продукти рослинного походження у т.ч.
	5213,3	81,3	581,6	116,5	90,7	14,8	зернові культури
	3648,4	88,7	486,2	176,4	65,3	21,3	Жири та олії тваринного або рослинного походження
	1519,8	63,3	187,2	1534,6	70,0	256,9	Готові харчові продукти